

Studia Biblica Slovaca

2/2012

4

Ročník 4

2012

Číslo 2

Studia Biblica Slovaca

Offprint

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník IV (2012), číslo 2

Vydáva Univerzita Komenského v Bratislave, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510

Rediguje: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Peter FEDOR (Lubica) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Prešov) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavol VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Elena Slaná

Obálka: Martin Kňazek

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, ftrstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman) alebo vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verziou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielat' na adresu redakcie alebo na kniznica@xaver.sk.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia. Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 5,- €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Žalmy v Pavlovej zvesti v kontexte komplexít intertestamentárneho judaizmu

František Ábel

Žalмовá literatúra v intertestamentárnom judaizme

Pre lepšie poznanie ako aj porozumenie kľúčových myšlienok korpusu Pavlovej zvesti je nevyhnutné skúmať ich v kontexte jednotlivých špecifik a rôznorodých aspektov židovskej náboženskej tradície, ktorú nám približuje dostupná židovská literatúra, ktorá vznikala v intertestamentárnom období¹. Táto literatúra vydáva svedectvo o najdôležitejších aspektoch života a myslenia jednotlivých náboženských skupín a spoločenstiev, ktoré sa v uvedenom období formovali a stali sa tak reprezentantmi súdobého judaizmu so všetkou jeho komplexnosťou charakterizujúcou život a myslenie židovského národa na prelome letopočtov v Palestíne a v diaspóre. K špecifikám života súdobého židovstva patria neodmysliteľne aj modlitby a žalmy rôzneho žánru. Tieto vznikali v najrôznejších obdobiach izraelských dejín a neskôr sa stali súčasťou židovského biblického kánonu. Tento druh literatúry však vznikol aj v predkresťanskom období, čiže v období Druhého chrámu². Korpus modlitieb a žalmov z tohto obdobia je však len čiastočne zoskupený v zbierkach³, zväčša

---

¹ Primárne ide o obdobie Druhého chrámu, to znamená od vybudovania druhého židovského chrámu v Jeruzaleme v roku 515 pred Kr., až po jeho zničenie v roku 70 po Kr. Prameňom k tejto problematike je predovšetkým židovská literatúra raného judaizmu, napísaná v intertestamentárnom období (grécke a rané rímske obdobie), to znamená približne od 4. storočia pred Kr. do začiatku 2. storočia po Kr. Z hľadiska nášho záujmu však hornú hranicu obmedzíme 1. storočím po Kr., čiže obdobím, v ktorom žil a pôsobil apoštol Pavol.

² Pokiaľ ide o korpus židovských modlitieb a žalmov z obdobia Druhého chrámu, porov. CHARLESWORTH, *Jewish Hymns, Odes, and Prayers*, 411-436.

³ Sem možno zaradiť napríklad žalmy 154, 155, Slová svetiel (4Q504, 4Q506 [4Q Slová svetiel^{a, b, c}]), Vyznanie spoločenstva (4Q393), 1QH (Hodayot), 11QPs (nekánonický žalm „Prosba o vykúpenie“), Manašeho modlitba, Žalmy Šalamúnove (*PsSal*), prípadne aj Ódy Šalamúnove (*OdSal*). Skratky apokryfných a pseudoepigrafických starozmluvných

sa nachádzajú roztrúsené ako súčasť ďalších spisov⁴, a ako v tejto súvislosti poznamenáva Daniel Falk, do dnešnej doby nebol súbor týchto textov dôkladne systematicky spracovaný⁵. Navyše, z dôvodu typického charakteru a formy modlitebného jazyka je veľmi zložitú určiť bližšie obdobie a prostredie, v ktorom vznikali, vrátane *Sitz im Leben*, ako aj samotnú skutočnosť, či máme do činenia so skutočnou modlitbou alebo ide o literárne dielo, vytvorené pre špecifickú príležitosť⁶.

Práve toto, na udalosti veľmi bohaté obdobie, je signifikantné z hľadiska formovania najdôležitejších aspektov židovských spoločností. V tomto období sa dostávajú do popredia predovšetkým náboženské tradície, ktoré sa stali východiskom pre formovanie prvých kajúcich žalmov, ktoré sú reflexiou na rôzne zložitú a ťažké udalosti, ktorým jednotlivé skupiny židovského národa museli čeliť a vysporiadať sa s nimi a ktoré nám preto poskytujú dôležité údaje o motívoch, ako aj forme týchto modlitebných textov. Prirodzene, v rámci tejto štúdie nebude možné dôkladne analyzovať a zhodnotiť celý komplex otázok súvisiacich s významom žalmovej literatúry v súdobom židovstve⁷. Naš záujem obmedzíme na spôsob a význam použitia žalmov v kľúčových častiach Pavlovej zvesti, pričom si budeme všimáť hlavné dôrazy, ktoré tento druh literatúry v súdobom židovstve vyjadruje.

---

spisov uvádzame podľa vydania HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, Bratislava: Don Bosco, ³1998. Ak nie je uvedené inak, jednotlivé odkazy na texty kumránskych rukopisov v tejto časti uvádzame podľa vydania SEGERT, Stanislav – ŘEHÁK, Robert – BAŽANTOVÁ, Šárka (tr.): *Rukopisy od Mrtvého moře. Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky* (Knihovna antické tradice), Svazek 4, Praha: OIKOYMENH, 2007.

⁴ Ide napríklad o modlitebné texty Neh 9,15.33.36-37; Dan 9,7-8; Bar 1,15; 2,6; Azariášova modlitba (AzMod) v Dodatku Dan 3,27-33 a ďalšie. Deuterokanonické spisy Starej zmluvy uvádzame podľa vydania GÁBRIŠ, Karol: *Apokryfy. Mimokanonické (deuterokanonické) spisy Starej zmluvy podľa Septuaginty*, Bratislava: Vesna, 1990.

⁵ FALK, *Psalms and Prayers*, 7.

⁶ FALK, *Psalms and Prayers*, 7. V tejto súvislosti porov. SCHULLER, *Prayer, Hymnic and Liturgical Texts from Qumran*, 153-171.

⁷ K jednotlivým otázkam tohto výskumu porov. SARASON, *On the Use of Method in the Study of Jewish Liturgy*, 97-172; SARASON, *Recent developments in the Study of Jewish Liturgy*, 180-187; CHARLESWORTH, *A Prolegomenon to a New Study of the Jewish Background of the Hymns and Prayers in the New Testament*, 265-285; CHARLESWORTH, *Jewish Hymns, Odes, and Prayers (ca. 167 B.C.E.–135 C.E.)*; FLUSSER, *Psalms, Hymns and Prayers*, 551-577; HARDING, *The Lord's Prayer*, 103-274; KILEY, Mark et al. (ed.): *Prayer from Alexander to Constantine: A Critical Anthology*, London: Routledge, 1997. Uvedené podľa FALK, *Psalms and Prayers*, 7-8, pozn. 3.

Udalosti, ktorým čelil židovský národ v tomto období sú charakteristické zápasom o náboženskú a národnú slobodu. Vyjadrujú túžbu po slobode, po obnove monarchie, pričom do popredia sa dostávajú eschatologicko-apokalyptické koncepty, ktoré sú výsledkom teologickej interpretácie všetkých negatívnych udalostí tohto obdobia. Modlitebná a žalmová literatúra tohto obdobia vyjadruje zásadný motív vzťahu veriaceho jedinca, prípadne spoločenstva voči Bohu, kde dominuje vyznanie vín, respektíve hriechov, vedomie oprávnenosti Božieho hnevu a spravodlivej odplaty za hriech, a prosba o Božiu milosť a záchranu. Vedomie hriešnosti a nehodnosti na strane človeka je však postavené do kontrastu s Božím milosrdenstvom, na ktoré sa veriaci človek alebo spoločenstvo odvoláva a ktorému dôveruje a spolieha sa naň. D. Falk výstižne poznamenáva⁸, že kajúce modlitby sa tak stávajú výrazným znakom v procese obnovy zbožnosti a náboženského kultu v období Druhého chrámu a sú podnietené predovšetkým reflexiou varovných výrokov, ktoré plynú zo zmluvného vzťahu Boha so svojím ľudom, ako to možno pozorovať napríklad v Lv 26,40-45 (porov. Dt 30,1-10; 1 Kr 8,22-53; Jer 3,12-13; 14,20-21; Ez 30,10-20). D. Falk ďalej bližšie uvádza charakteristiku týchto modlitebných textov, kde do popredia vystupujú predovšetkým štyri prvky: 1. vyznanie hriechov – zvyčajne vo forme pripomenutia slávnej histórie, 2. vyznanie spravodlivosti Božieho súdu, 3. recitál o Božom milosrdenstve v minulosti, 4. žiadosť o milosť (porov. Neh 9,6-37; Ez 9,6-15; Dan 9,4-19; Azariášova modlitba [Dodatok Dan 3,24-45]; Bar 1,15–3,8; Slová svetiel 4Q504 Zl. 1–2 sl. v-vii; Vyznanie spoločenstva 4Q393)⁹. Tieto modlitby v sebe vyjadrujú vedomie hriešnosti a nemožnosti obhajoby pred Bohom a Božou spravodlivosťou. Naopak Boh je vo svojom konaní i súde spravodlivý, je však aj milosrdný a na strane modliaceho prosebníka je badateľná pevná dôvera v Božiu milosť. Prítomné utrpenie, ktoré tieto modlitby reflektujú, sú dôsledkom hriechu na strane Izraela, či už

⁸ FALK, Psalms and Prayers, 8. K problematike kajúcich modlitieb porov. WERLINE, Rodney A.: *Penitential Prayer in Second Temple Judaism. The development of a Religious Institution* (SBL Early Judaism and its Literature 13), Atlanta, GA: Scholars Press, 1998.

⁹ FALK, Psalms and Prayers, 8-9, vrátane poznámok. K Azariášovej modlitbe, ako aj k dodatkom ku knihe Daniel ako celku porov. GABRIŠ, *Apokryfy*, 305-309.372-373. Odkazy na jednotlivé časti kumránskych rukopisov vychádzajú z vydania MARTINEZ, García – TIGCHELAAR, Eibert J. C. (eds.): *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, 2 vols., Leiden: Brill, 1997, 1998.

súčasníkov alebo predchodcov. Boh však umožňuje pokorným a zbožným vykonať pokánie, pričom túžba po pokání sama je Božím darom, nemožno preto vravieť o vlastných výkonoch, respektíve o odvolávaní sa modliaceho prosebníka na vlastné zásluhy, či cnosti, ktoré by mal Boh zarátať v prospech veriaceho (porov. napr. Bar 3,7; 4Q)¹⁰. Modliaci sa prosebník tak v modlitbe vyjadruje bolesť, ktorá je dôsledkom hriechu, buďto vlastného, alebo hriechu, ktorého sa dopustili predkovia. V pokore prijíma Boží súd, ale dovoľáva sa Božieho milosrdenstva, pripomína slávnú minulosť Izraela a apeluje na Božie vyvolenie a Jeho zmluvu s ľudom Izraela (porov. Dan 9,18; Dodatok Dan 3,34-36.42-43; Bar 2,19.27; 3,2).

Väčšina súdobých modlitebných textov, ako zdôrazňuje D. Falk, nesie v sebe silné stopy kajúcich prosieb, respektíve prosebných modlitieb, ktoré majú svoj základ v zmluvnej výstrahe pred neposlušnosťou a jej dôsledkami (Lv 26,40-45 a ďalšie), čo sa vníma ako základ pre obnovu narušeného vzťahu s Hospodinom, vrátane náboženského kultu, a zároveň aj ako vyjadrenie soteriologickej perspektívy¹¹. Tieto dôrazy nachádzame vo všetkých dostupných literárnych dielach z uvedeného obdobia, zvlášť v Žalmoch Šalamúnových (*PsSal*)¹², ale rovnako aj v Slovách svetiel (4Q504, 4Q506)¹³,

¹⁰ FALK, *Psalms and Prayers*, 9.

¹¹ FALK, *Psalms and Prayers*, 10. V nasledujúcom prehľade výberovej literatúry k jednotlivým spisom židovskej intertestamentárnej literatúry vychádzame primárne z vyššie uvedenej štúdie D. Falka. Porov. FALK, *Psalms and Prayers*, 7-56.

¹² Porov. WERLINE, *Penitential Prayer in Second Temple Judaism*, 188. Grécky text: RAHLFS, *Septuaginta*, 471-489. Sýrsky text: BAARS, Willem: *The Old Testament in Syriac According to the Peshitta Version*, Part 4, Vol. VI: *Psalms of Solomon*, Leiden: Brill, 1972. K prekladu a poznámkam k tomuto spisu porov. GÁBRIŠ, *Apokryfy*, 273-291.364-367; RYLE, Herbert E. – JAMES, Montague R.: *Ψαλμοὶ Σολομῶντος: Psalms of the Pharisees, Commonly Called the Psalms of Solomon. The Text Newly Revised from All the MSS, Edited, with Introduction, English Translation, Notes, Appendix, and Indices*, Cambridge: University Press, 1891; GRAY, *The Psalms of Solomon*, 625-652; WRIGHT, *Psalms of Solomon*, 639-670; HOLM-NIELSEN, *Die Psalmen Salomos*, 51-112; TRAFTON, Joseph L.: *The Syriac Version of the Psalms of Solomon. A Critical Evaluation* (SBLSDS 11), Atlanta, GA: Scholars Press. K ďalšiemu prehľadu literatúry porov. CHARLESWORTH, *Psalms of Solomon*, 195-197.303-304; TRAFTON, *The Psalms of Solomon*, 3-19.

¹³ K prekladu a poznámkam k tomuto spisu porov. BAILLET, *Paroles des Luminaries*, 137-175; CHAZON, *A Liturgical Document from Qumran and Its Implications: 'Words of the Luminaries' (4QDibHam)* [Hebrew] Jerusalem: Hebrew University, 1991; CHAZON, *Prayers from Qumran*, 758-772; MARTINEZ – TIGCHELAAR, *The Dead Sea Scrolls*, 1008-1010; FALK, *Daily, Sabbath, and Festival Prayers*, 59-94.

vo Vyznaní spoločenstva (4Q393)¹⁴, v Modlitbe Menašeho¹⁵, ale aj v ďalších kumránskych textoch (1QS I,18–II,18; CD B 2,27-30¹⁶; 11QPs^a 19,4b–5a,11¹⁷; Hodayot [1QH])¹⁸.

Túto stručnú charakteristiku modlitebnej a žalmovej literatúry v intertestamentárnom období, ktorá je však dôležitým predpokladom pre bližšie rozvedenie hlavnej časti tejto štúdie, možno zhrnúť v niekoľkých základných bodoch¹⁹:

- Život židovského národa v intertestamentárnom období výstižne charakterizuje práve modlitebná a žalmová literatúra, zvlášť kajúce modlitebné texty, či už ako samostatné zbierky alebo ako súčasť ostatnej literatúry, ktorá v tomto období vzniká.
- Tieto texty reflektujú na klasické biblické texty, ktoré vypovedajú o zmluvnom vzťahu Boha s Izraelom, s cieľom porozumieť a napraviť, respektíve odčiniť prítomné utrpenie a dôsledky exilového obdobia²⁰.
- Charakteristické pre väčšinu týchto modlitebných textov je, že v sebe nesú prvky takzvaného zmluvného nomizmu (covenantal nomism), ktorý ako prvý predstavil a argumentačne zdôvodnil Ed P. Sanders²¹,

¹⁴ Porov. FALK, 4Q393: A Communal Confession, 199-207; FALK, Biblical Adaptation, 126-146; FALK, 4Q393: A Communal Confession, 45-61.

¹⁵ Grécky text: RAHLFS, *Septuaginta*, 180-181. Sýrsky text: BAARS – SCHNEIDER, Prayer of Manasseh, i-vii, 1-9. K prekladom a poznámkam k uvedenému spisu porov. GÁBRIŠ, *Apokryfy*, 154-155.341-342; CHARLESWORTH, *The Old Testament Pseudepigrapha*. Volume 2, 627-628; RYLE, The Prayer of Manasses, 612-624; OSSWALD, *Das Gebet Manasses*, 1-27; SCHÜRER, *The History of the Jewish People*, 730-733; CHARLESWORTH, *The Pseudepigrapha*, 156-159.296.

¹⁶ Porov. FALK, Psalms and Prayers, 15.

¹⁷ Porov. FALK, Psalms and Prayers, 16.

¹⁸ Porov. FALK, Psalms and Prayers, 25-34, vrátane poznámok.

¹⁹ Pri tejto charakteristike vychádzam zo zhrnutia predmetnej témy v štúdiu FALK, Psalms and Prayers, 16-17.

²⁰ WERLINE, *Penitential Prayer in Second Temple Judaism*, 191-192.

²¹ Ide o kľúčové a súčasne pionierské dielo Ed P. Sandersa (SANDERS, Ed P.: *Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion*, Philadelphia: Fortress Press, 1977), ktoré položilo základy pre rozvoj teologickej diskusie známej pod názvom *The New Perspective on Paul*. Sandersovo dielo poukazuje na rôznorodosť židovskej náboženskej tradície a jej špecifik v období Druhého chrámu a je reakciou na vtedajší zdeformovaný pohľad, respektíve charakteristiku židovstva novozmluvnej doby, ktoré bolo štandardne charakterizované ako legalistické náboženstvo zdôrazňujúce vlastné zásluhy ako

čo však automaticky neznamená, že by tieto texty v plnom rozsahu zodpovedali tejto koncepcii. Ich jazyk je síce viazaný tradičnou konvenciou, je však použitý v rozmanitých významoch a odlišných kontextoch, konkrétne pokiaľ ide o mieru inkluzívneho alebo exkluzívneho predstavenia zmluvy, ako aj prostriedky dosahovania Božej milosti²².

- Dôležitým motívom kajúcich modlitebných a žalmových textov je Božia spravodlivosť. Tento dôraz je rozvíjaný predovšetkým deklarováním Božej nestrannosti v jeho súdoch, a to v protiklade voči vine na strane ľudí.
  - Modliaci prosebník sa opakovane odvoláva na Božie milosrdenstvo, vo vedomí ľudskej viny prosí Boha o pomoc a odpustenie²³ (porov. napr. Ž 51,16; 11QPs 19,4b–5a,11). V súvislosti s odstránením priestupkov a očistením od hriechu, čiže Božím odpustením sú tu zdôraznené dva okruhy činnosti, respektíve aktivít:

---

rozhodujúce v procese spásy. Sandersov pojem „covenantal nomism“ vymedzuje a definuje vzťah Izraela voči zákonu (Tóre) ako konzekvenciu na Božiu milosť, ktorá sa prejavila uzatvorením zmluvného vzťahu Boha so svojím ľudom, ako ničím nepodmieneň prejav zvrchovanej Božej vôle a jeho milosti voči Izraelu. Sanders týmto spôsobom pomenoval a súčasne definoval charakter židovstva v období Druhého chrámu. Tento pojem v sebe obsahuje dva základné aspekty vzťahu Boha s izraelským národom: Božiu iniciatívu založenú na milosti (*covenant* = zmluva) a odpoveď ľudu na tento akt, ktorou je poslušnosť a vernosť voči zákonu – Tóre (*nomismus* = plnenie zákona). Poslušnosť voči zákonu (Tóre) vyjadruje spôsob, akým si príslušník zmluvného vzťahu s Hospodinom, teda Žid udržiava vzťah s Bohom a svoje postavenie v rámci zmluvy. Nejde teda primárne o poslušnosť voči zákonu (Tóre) s cieľom vlastným pričinením, konaním, či výkonom získať u Boha milosť a priazeň, a tým aj upevniť svoje postavenie v rámci tohto zmluvného vzťahu s Hospodinom. Porov. SANDERS, *Paul and Palestinian Judaism*, 420-422.371-372; SANDERS, *The Covenant*, 22-24; VANLANDINGHAM, *Judgment & Justification*, 15, pozn. 43.44.

²² Ako v tejto súvislosti poznamenáva Daniel Falk, nemožno vylúčiť ani prípady, že by sa kajúce modlitby stali samé o sebe zbožnou záslužnou aktivitou, teda prostriedkom získania Božej priazne, avšak súčasne dodáva, že je prakticky nemožné vysledovať to, aj keď v zmluvnom ceremoniáli kumránskej sekty je kajúca modlitba transformovaná do formy rituálu, s cieľom zdôrazniť hranice medzi tými, ktorí sú v Božej priazni a tými, ktorí z nej budú na konci veku vylúčení. Porov. FALK, *Psalms and Prayers*, 16.

²³ STUHLMACHER, *The New Righteousness*, 34.

- Na jednej strane, Boh zoslal ťažké skúšky na svoj ľud (4Q504 Zl. 1–2 sl. vi,7) a následne vylial svojho Svätého Ducha na ľud, aby sa k nemu v ťažkých chvíľach týchto výchovných opatrení mohli modliť (4Q504 Zl. 1–2 sl. v,15-17).
- Na druhej strane, ľud sa v pokore podrobuje tejto Božej výchovnej metóde a činí pokánie za svoje hriechy i za hriechy otcov (4Q504 Zl. 1–2 sl. vi,4-9). Boh je týmto spôsobom vyhlásený za spravodlivého, pretože akceptuje pokánie svojho ľudu, ako aj dobrovoľné podrobenie sa jeho výchovným opatreniam, ktorých cieľom je očistiť ľud od hriechu.
  - V súvislosti s Božou odpoveďou, respektíve reakciou na modlitby ľudu, tu sa zdôrazňuje skôr Božia nestrannosť a dôslednosť ako zhovievavosť.
  - Pokiaľ ide o zhovievavosť a ľútosť, v modlitebných textoch sa takmer vždy hovorí o Božej milosti a milosrdenstve (4Q504 Zl. 4,5; cf. 4Q506 Zl. 131–132,11; 4Q504 Zl. 1–2 sl. v,11).
- Vo viacerých prípadoch je zase Božia spravodlivosť opísaná konzistentne ako Božia nestrannosť, prípadne Božie spravodlivé konanie (Dan 9,14.16; Ezd 9,6-15; Neh 9,9-37; Bar 1,15–3,8; AzMod [Dodatok Dan] 3,24-45).
- V týchto modlitebných textoch je kľúčovou myšlienka, že ľud prešiel fázou Božích výchovných opatrení a následne činil pokánie. Boh je teda ten, kto koná v súlade s vlastnými zaslúbeniami danými Izraelu v Lv 26,40-45.

Význam použitia žalmov v Pavlovej zvesti

Ako sme mali možnosť pozorovať v predchádzajúcej časti, modlitby a žalmy zohrávali významnú úlohu v procese formovania náboženskej tradície judaizmu zvlášť v období Druhého chrámu, ktoré bolo v tomto procese mimoriadne dôležité. Autori týchto modlitebných a žalmových textov si v jednotlivých ťažkých fázach tohto obdobia, akými boli predovšetkým makabejský zápas o nezávislosť a náboženskú slobodu súdobého Izraela a začiatok obdobia rímskej nadvlády (63 pred Kr.), pripomínali slávnú minulosť národa, ktorú charakterizovali v prvom rade vyvolenie a Božia zmluva so

svojím národom, a to všetko na pozadí reflexie o vlastnom hriechu a vine, pokornom prijatí Božích výchovných opatrení a v pevnej dôvere, že Boh splní svoje zaslúbenia a jeho spravodlivosť sa naplní v spásе verných a zbožných Izraela.

V tomto kontexte sa dostávame k hlavnej téme našej štúdie, ktorou je zastúpenie a význam žalmov v kľúčových otázkach Pavlovej zvesti, zvlášť v doktríne o ospravedlnení. V tejto súvislosti sa do popredia dostávajú predovšetkým pojmy Božia spravodlivosť – zvlášť v súvislosti so zmluvným vzťahom s Izraelom – a spása. Práve v žalmovej literatúre, ako aj v Deuteroizaiášovi dosahuje táto „logika“ zmluvnej milosti svoj cieľ. Ním je skutočnosť, že spravodlivosť a spása sa tu stávajú v podstate synonymné: Božia spravodlivosť ako Božie konanie v prospech obnovy a ozdravenia tých, ktorí mu patria a sú jeho vlastným ľudom, čo zároveň reflektuje Boží zámer udržať ich v zmluve (Ž 31,2[1]; 35,24; 51,14; 65,6[5]; 71,2.15; 98,2; 143,11; Iz 45,8.21; 46,13; 51,5.6.8; 62,1-2; 63,1.7; v spisoch kumránskej sekty ide primárne o 1QS 11,2-5.12-15; 1QH 4,37; 11,17-18.30-31; porov. Bar 5,2.4.9; 1 Hen 71,14; *ApocMos* 20,1; *4 Esd* 8,36)²⁴. Tento koncept Božej spravodlivosti je kľúčovým pre vyjadrenie zásadných teologických myšlienok apoštola Pavla.

Pokiaľ ide o heuristickú analýzu použitia kánonických žalmov v autentických Pavlových listoch, Pavol použil priame citáty, parafrázy, kompozitá častí alebo náznaky jednotlivých žalmov celkovo v 27 prípadoch²⁵.

²⁴ K tejto problematike pozri tiež ďalších autorov uvedených v DUNN, *Romans 1–8*, 40-41. Čísla veršov jednotlivých žalmov v hranatých zátvorkách poukazujú na číslovanie veršov v KJV, z ktorého vychádza autor komentára. Autor pri uvádzaní príkladov z jednotlivých kumránskych textov vychádza z nasledovných vydaní: LOHSE, Eduard (ed.): *Die Texte aus Qumran: Hebräisch und Deutsch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ²1971; MAIER, Johann: *The Temple Scroll* (JSOTSupp 34), Sheffield: JSOT, 1985; VERMES, Geza: *The Dead Sea Scrolls in English*, Harmondsworth: Penguin, ²1975; DUPONT-SOMMER, André: *The Essene Writings from Qumran*. Translated by G. Vermes, Oxford: Blackwell, 1961. Pri starozmluvných apokryfoch, vrátane pseudoepigrafov, autor vychádza z nasledovných vydaní: RAHLFS, Alfred (ed.): *Septuaginta. Vetus Testamentum Graece iuxta LXX Interpretes*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979. Porov. DUNN, *Romans 1–8*, xxv.xxvii. Skratky apokryfných a pseudoepigrafických starozmluvných spisov uvádzame podľa vydania HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, Bratislava: Don Bosco, ³1998.

²⁵ Rim 1,23 – Ž 106,20 [LXX 105,20]; Rim 2,6 – Ž 62,12? [LXX 61,13]; Rim 3,4 – Ž 116,11 [LXX 115,2]; Ž 51,6 [LXX 50,6]; Rim 3,10-12 – Ž 14,1-3 [LXX 13,2-3] a 53,2-4 [LXX 52,3-5]; Rim 3,13 – Ž 5,10; Ž 140,4 [LXX 139,4]; Rim 3,14 – Ž 10,7 [LXX

K tomu treba prirodzene pripočítať aj nekánonicke zbierky, zvlášť Žalmy Šalamúnove (*PsSal* 4,25 v Rim 8,28; 8,28 v Rim 3,3; 9,5 v Rim 2,5; 14,1 v Rim 7,10; 15,8 v Rim 2,3; 17,1 v Rim 2,17), ako aj myšlienkovy príbuzné časti, ktoré môžu byť vyvolané asociáciou na žalmovú literatúru²⁶.

Z hľadiska nami sledovaného zámeru budeme v nasledujúcom obsahu venovať pozornosť citátom z kánonickej zbierky žalmov a pozornosť sústredíme výhradne na kľúčové časti Pavlovej zvesti, zvlášť na Pavlov list Rimanom, kde nachádzame najviac odkazov na jednotlivé žalmy, čo isto nie je náhoda.

Žalmy v Liste Rimanom

Pavol v tomto, z hľadiska jeho teologického myslenia kľúčovom liste, používa najviac citátov z Písma, spolu 52 citátov, z čoho 28 citátov sa nachádza v kapitolách 9–11. Preto neprekvapuje, že v tomto liste Pavol použil aj najviac žalmových textov, či už formou priamych citátov (22) alebo narážok (3). Pavol reaguje na rôznorodé problémy spolunažívania medzi židokresťanmi

---

9,28]; Rim 3,18 – Ž 36,2 [LXX 35,2]; Rim 3,20 – Ž 143,2?; Rim 4,7 – Ž 32,1 [LXX 31,1]; Rim 4,8 – Ž 32,2 [LXX 31,2]; Rim 8,36 – Ž 44,23 [LXX 43,23]; Rim 10,18 – Ž 19,5 [LXX 18,5]; Rim 11,2 – Ž 94,14? [LXX 93,14]; Rim 11,9 – Ž 69,23 [LXX 68,23]; Rim 11,10 – Ž 69,24 [LXX 68,24]; Rim 15,3 – Ž 69,10 [LXX 68,10]; Rim 15,9 – Ž 18,50 [LXX 17,50]; Rim 15,11 – Ž 117,1 [LXX 116,1]; 1 Kor 3,20 – Ž 94,11 [LXX 93,11]; 1 Kor 10,26 – Ž 24,1; 1 Kor 15,25 – Ž 110,1?; 1 Kor 15,27 – Ž 8,7; 2 Kor 4,13 – Ž 116,10 [LXX 115,1]; 2 Kor 9,9 – Ž 112,9 [LXX 111,9]; Gal 2,16 – Ž 143,2 [LXX 142,2]?. V 27 veršoch cituje, parafrázuje alebo naznačuje na 32 starozmluvných žalmov. V tomto prehľade uvádzame výhradne priame citáty, zreteľné parafrázy, prípadne kompozitá častí jednotlivých žalmov (vyznačené obyčajnou kurzívou), ďalej citáty so zreteľným vplyvom Septuaginty (vyznačené hrubou kurzívou), zreteľné narážky na jednotlivé žalmy (vyznačené otáznikom za uvedeným žalmom) a sekundárne paralely k jednotlivým žalmom (sú vyznačené v zátvorkách). V deuteropavlovských listoch nachádzame odkazy na žalmy – priame citáty, parafrázy, prípadne kompozitá, či náznaky častí jednotlivých žalmov – celkovo v 8 prípadoch: Ef 1,20 – Ž 110,1?; Ef 1,22 – Ž 8,7?; Ef 4,8 – Ž 68,19; Ef 4,26 – Ž 4,5? [LXX 4,5]; Kol 3,1 – Ž 110,1?; 2 Sol 1,8 – (Ž 79,6); 2 Tim 4,14 – Ž 62,13?; Tit 2,14 – Ž 130,8?. V uvedenom prehľade vychádzame zo zoznamu, ktorý spracoval a vybavil poznámkami Michael D. Marlowe (porov. <http://www.bible-researcher.com/quote01.html>) a ktorý modifikujeme ďalšími doplneniami.

²⁶ Ku komplexnému prehľadu všetkých citátov, parafráz, narážok, primárnych i sekundárnych paralel, ako aj nepriamych zmienok na jednotlivé kánonické žalmy porov. NA27, 783-788.

a pohanokresťanmi, o ktorých sa dozvedel z viacerých zdrojov. Sám čelil napätiu, ktorého zdrojom bola opozícia z radov jeho židovských vrstovníkov (vrátane židokresťanov), ktorá sa postupne sformovala v rámci jeho misijnej činnosti a ktorej cieľom bolo zotrvať v ortodoxne chápanej a realizovanej náboženskej tradícii, sústredenej na prísne dodržiavanie takzvaných vymedzovacích znakov židovstva (obriezka, sviatky, kóšer predpisy)²⁷. Pavol sa naopak snažil čo najdôkladnejšie teologicky argumentovať v prospech jeho vlastného osobného presvedčenia, že hriešnik (každý človek bez výnimky) získava slobodu od akýchkoľvek partikularít vlastnej náboženskej tradície²⁸, a to výhradne z Božej milosti ako dôsledok vykupiteľského diela Ježiša Krista – preukázaného a potvrdeného poslušnosťou a vernosťou Ježiša Krista Božej vôli a naplnením primárneho Božieho zámeru spasť ľudstvo, prijímaného na strane hriešneho človeka vierou. Pavol bol o tejto prevratnej skutočnosti presvedčený v dôsledku Božieho zjavenia, ktorého predmetom bol vzkriesený Kristus (Gal 1,15-16). Pavol je v úsilí teologicky argumentovať v prospech evanjelia motivovaný a vedený soteriologickými dôvodmi, s cieľom získať pre evanjelium a tým aj pre konečnú záchranu a večný život čo najviac ľudí (1 Kor 9,19-23)²⁹.

V prvom prípade (1,23) je Pavlovo použitie žalmového textu zasadené do kontextu jeho polemiky voči modloslužbe okolitého nežidovského sveta (1,18-32). Pavol na tomto mieste argumentuje charakteristicky židovským

²⁷ Porov. DUNN, *Romans 1–8*, xlii-xliii. Bližšie k otázkam okolnosti a dôvodov napísania tohto listu porov. xxxix-lxxii; MOO, *The Epistle to the Romans*, 1-33.

²⁸ V tejto súvislosti treba upozorniť, že Pavol nemá v žiadnom prípade na mysli slobodu vo forme libertinizmu. Táto sloboda je vyjadrením kľúčovej myšlienky posvätenia života veriaceho, čo v praxi znamená žiť ako „nové stvorenie“ v Kristovi (2 Kor 5,17), teda život v kresťanskej láske podľa príkladu Ježiša Krista, čiže v univerzálnom rozmere, bez akýchkoľvek obmedzení založených na rasovej, národnej, etnickej, ale rovnako aj náboženskej príslušnosti. Obzvlášť v Liste Rimanom a Liste Galaťanom je tento Pavlov dôraz zreteľný. Veriaci musia žiť morálne životy pod vplyvom Ducha Božieho, inými slovami, musia žiť podľa Ducha (*pneuma*), nie podľa tela (*sarx*). Porov. FREED, *Apostle Paul and His Letters*, 108.

²⁹ Porov. ÁBEL, *Tois pasin gegona panta – paradoxy Pavlovej misie v multikultúrnej spoločnosti (1 K 9,19-23)*, 77-93 (v anglickej verzii ÁBEL, *Tois pasin gegona panta – paradoxes of Paul's mission in a multicultural society (1 Cor 9:19-23)*, 81-98.

spôsobom, to znamená využitím štandardnej židovskej polemiky voči modloslužbe:

καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετων. (Rim 1,23: *Slávu nepominuteľného Boha zamenili za zobrazenú podobu pominuteľného človeka, vtákov, štvornožcov a plazov.* [SEP])

Spôsob, akým to na tomto mieste Pavol robí, je určený konkrétne obsahom 20. verša 106. žalmu (Ž 106,20 [LXX 105,20]: καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἔσθοντος χόρτον.) (*Svoju slávu zamenili za podobu býka, čo žerie trávu.* [SEP]), ktorý sa v pôvodnom kontexte vzťahoval na hriech modloslužby – „zlaté teľa“ (Ex 32; Dt 9,8-21)³⁰. Pavol tu však historický kontext opúšťa, a ako uvádza Douglas J. Moo, trochu idealizovaným, paradigmatickým spôsobom opisuje hrozivý sklon ľudstva pokaziť poznanie, či vedomosť o Bohu, ktoré má k dispozícii vytváraním si modiel, ktoré reprezentujú jeho predstavy boha (bohov)³¹. Modloslužba je tak dôsledkom morálneho zlyhania človeka, čo Pavol v širšom kontexte tejto časti

³⁰ J. D. G. Dunn na tomto mieste poznamenáva, že Pavol má na mysli rovnako aj Jer 2,11 (εἰ ἀλλάζονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν καὶ οὗτοι οὐκ εἰσιν θεοί ὁ δὲ λαός μου ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐξ ἧς οὐκ ὠφεληθήσονται) (*Či si nejaký národ zmenil bohov? – hoci to ani bohovia neboli. Mój ľud však zamenil svoju slávu za čosi, čo neosoží* [SEP]), ako aj Iz 44,9-20 (vo vv. 22-23 nachádzame aj ďalšie ohlasy na toto miesto). Porov. DUNN, *Romans 1-8*, 61; MOO, *The Epistle to the Romans*, 108-109. Pavol, rovnako ako prekladateľ LXX používa predložku ἐν po slovese ἀλλάσσω (καὶ ἠλλάξαν... ἐν ὁμοιώματι...), čo je zreteľne ekvivalent hebrejskej predložky ׀. D. J. Moo tiež poukazuje na skutočnosť, že Pavol oproti predmetnému žalmu pridáva k výrazu ὁμοιώματι ešte slovo εἰκόνοσ v genitíve, pričom oba tieto výrazy sú v LXX frekventovane použité vo vzťahu k modloslužbe. Ako vysvetlenie pripadá do úvahy, že tu ide o genitív epexegetický s cieľom zdôrazniť neskutočnú a podradnú podstatu modloslužby. Porov. ZERWICK – GROSVENOR, *A Grammatical Analysis of the Greek NT*, 460. Pozri tiež DUNN, *Romans 1-8*, 61. Podľa iných je výraz ὁμοιώμα použitý vo význame „podobizeň, kópia“, pričom εἰκῶν vyjadruje aktuálnu formu, kopírovaný prototyp. Porov. KITTEL, *TDNT II*, 395; CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans, Volume 1*, 119-120. D. J. Moo však dodáva, že prv uvedený názor má väčšie preferencie, keďže Pavol tu môže byť ovplyvnený *Múd* 13-14, kde je tento výraz použitý až 4-krát vo vzťahu k modlám. Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 109, pozn. 83.

³¹ Nemá tu teda na mysli pád Izraela, ani pád ľudstva v Adamovi (pre bližšie dôvody pre túto argumentáciu porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 109, pozn. 85).

(vv. 24-31) opisuje na pozadí desivej škály hriechov, v ktorých je ľudstvo ako celok pohltené.

V nasledujúcom prípade (2,6) si Pavol v argumentácii proti imaginárnemu diskutérovi (*diatriba*) – podľa kontextu ide s najväčšou pravdepodobnosťou o židovského diskutéra – pomáha 13. veršom 62. žalmu (LXX 61,13)³²:

ὅς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· (Rim 2,6: *Boh odplatí každému podľa jeho skutkov*: [SEP])

Tento citát vyjadruje zaužívaný a všeobecne uznávaný princíp židovskej viery zdôrazňujúci Boží súd ako definitívne zhodnotenie života človeka a Pavol ho využíva veľmi premyslene. Na strane tohto fiktívneho diskutéra sú „skutky“³³ s najväčšou pravdepodobnosťou chápané v zmysle snahy dodržiavať všetky predpísané zmluvné kritériá a podmienky, vrátane dobročinnosti a rituálnych predpisov (porov. Tob 4,9-11; *PsSal* 9,3-5), zatiaľ

³² LXX Ž 61,13: ὅτι τὸ κράτος τοῦ θεοῦ καὶ σοὶ κύριε τὸ ἔλεος ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ (*U Teba, Pane, je milosť, ty iste odplatíš každému podľa jeho skutkov*. [SEP]). Do úvahy pripadá aj Prís 24,12: εἰς τὴν οὐκ οἶδα τοῦτον γίνωσκε ὅτι κύριος καρδίας πάντων γινώσκει καὶ ὁ πλάσας πνοῆν πᾶσιν αὐτὸς οἶδεν πάντα ὅς ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. (*Ak povieš: Pozri, my sme to nevedeli, vari ten, čo skúma srdcia, tomu nerozumie, a ten, čo stráži tvoju dušu, to nevie? On odplatí človeku podľa jeho skutkov*. [SEP]). D. J. Moo v tejto súvislosti dodáva, že všeobecná znalosť a frekvencia výskytu tohto učenia svedčí skôr o tom, že Pavol tu nemal na mysli žiadny konkrétny text. MOO, *The Epistle to the Romans*, 136, pozn. 4. Porov. HEILIGENTHAL, *Werke als Zeugen*, 171-174.

³³ V súvislosti s pojmom τὰ ἔργα τοῦ νόμου (skutky zákona) v kontexte Pavlovej zvesti treba poznamenať, že jeho význam je stále, a zrejme aj dlho ostane predmetom odbornej diskusie. V tejto súvislosti možno uviesť jeden výstižný príklad, ktorým je v súčasnosti odborníkmi často prezentovaný a komentovaný spis 4QMMT (*Miqsat Ma'ase ha-Torah*) obsahujúci list vedúcej osobnosti kumránskeho spoločenstva (snáď Učiteľa spravodlivosti), vodcovi opozičnej skupiny patriacej s najväčšou pravdepodobnosťou k jeruzalemskému chrámu. Tento spis, známy aj pod názvom „Halachický list“ bol objavený v jaskyni č. 4 na šiestich fragmentoch rukopisov (4Q394, 4Q395, 4Q396, 4Q397, 4Q398, 4Q399) v priebehu rokov 1953 až 1959. Porov. QIMRON, Elisha – STRUGNEL, John: *Qumran Cave 4*, Vol. V: *Miqsat Ma'ase ha-Torah* (DJD 10), Oxford: Clarendon, 1994. K problematike významu a vzťahu frázy „skutky zákona“ v 4QMMT a v Liste Galaťanom porov. DUNN, *The New Perspective on Paul*, 339-345 (pôvodne publikované v *NTS* 43 (1997), 147-153); ABEGG, „Works of the Law“ and MMT, 52-55; LICHTENBERGER, *The Understanding of the Torah*, 15.

čo Pavol chápe tento princíp pravdepodobne viac ako univerzálne a fundamentálne „dielo“ dôvery v Boha prostredníctvom Ježiša Krista (poslušnosť viery v 1,5)³⁴, respektíve ako všeobecné ľudské správanie³⁵. V každom prípade to potvrdzuje, že toto učenie, aj keď teraz Pavlom zasadené do nového kontextu ako výsledok zjavenia Božej milosti v Kristovi, má stálu platnosť a význam pre život kresťanského spoločenstva³⁶.

Z hľadiska významu, ako aj frekvencie použitia jednotlivých žalmov je najvýznamnejšou tretia kapitola listu. Pavol tu spolu až v deviatich prípadoch (jedno miesto je neisté – 3,20/Ž 143,2) používa v rámci argumentácie práve žalmy, respektíve ich jednotlivé časti³⁷. Z hľadiska významu ide o kľúčovú časť celého listu, kde sa Pavol venuje mimoriadne závažným témam: v časti 3,1-8 si kladie zásadnú otázku, v čom teda spočíva Božia vernosť, v časti 3,9-20 predkladá adresátom zásadnú skutočnosť, totiž, že všetci bez rozdielu, celý svet ako taký sa nachádza pod Božím hnevom. Napokon v časti 3,21-26 Pavol píše o Božej zachraňujúcej spravodlivosti v Ježišovi Kristovi (*locus classicus* učenia o ospravedlnení). Z hľadiska formy a štruktúry treba ešte dodať, že prvá časť tejto kapitoly (vv. 1-8) vytvára premostenie od kľúčových myšlienok predošlej časti (3,3–1,17; 3,5–1,17-18; 3,7–1,25) k samotnému jadrú kapitoly, ako aj k ďalším kľúčovým častiam (kap. 6 a 9–11)³⁸. Pavol pozvoľna prechádza od diatribického štýlu (3,1-9)³⁹ k dialógu so sebou samým. Ako uvádza James D. G. Dunn, Pavlov spôsob argumentácie tu už neslúži výhradne ako rétorický prostriedok, ktorý mu má pomôcť interpretovať zásadné myšlienky významu a obsahu Božej spravodlivosti, ale ide v prvom rade o ťažké existenciálne otázky, ktorým je vystavená jeho vlastná viera (vo vv. 5-7 používa prvú osobu)⁴⁰.

³⁴ Porov. DUNN, *Romans 1–8*, 85.

³⁵ Bližšie k charakteristike tohto pojmu ako aj teologického významu v Pavlovej zvesti porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 136 pozn. 3; MOO, “Law,” ”Works of the Law,” and Legalism in Paul, 73-100.

³⁶ MOO, *The Epistle to the Romans*, 136.

³⁷ Rim 3,4 – Ž 116,11 [LXX 115,2]; Ž 51,6 [LXX 50,6]; Rim 3,10-12 – Ž 14,1-3 [LXX 13,2-3] a 53,2-4 [LXX 52,3-5]; Rim 3,13 – Ž 5,10; Ž 140,4 [LXX 139,4]; Rim 3,14 – Ž 10,7 [LXX 9,28]; Rim 3,18 – Ž 36,2 [LXX 35,2]; Rim 3,20 – Ž 143,2?.

³⁸ Porov. DUNN, *Romans 1–8*, 129-130.

³⁹ STOWERS, *Paul’s Dialogue*, 707-722.

⁴⁰ DUNN, *Romans 1–8*, 129.

Pavol v úvode tejto časti (v. 4) podporuje svoju argumentáciu v prospech Božej vernosti zaslúbeniam, ktoré dal Izraelu (Božia zmluva s Izraelom je stále platná), a na druhej strane poukazuje na typické, avšak podľa Pavla mylné chápanie zmluvy zo strany súdobého židovstva. Súčasne pomocou vybraných žalmov argumentuje v prospech evanjelia, ktoré je pokračovaním a súčasne aj naplnením Božieho zámeru s Izraelom⁴¹:

μη γένοιτο· γινέσθω δὲ ὁ θεὸς ἀληθῆς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται· ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. (Rim 3,4: *Vôbec nie. Nech sa ukáže, že Boh je pravdivý a každý človek luhár, ako je napísané: Aby si bol uznaný za spravodlivého vo svojich slovách a aby si zvíťazil, keď ťa súdia.* [SEP])

V oboch prípadoch použitých žalmov rezonuje motív Božieho eschatologického súdu (porov. Iz 43,9nn), kde ide o víziu dejín ľudstva, v rámci ktorých prebieha súd medzi Bohom (Božia pravda, vernosť)⁴² a ľudstvom (ľudská pseudopravda, nevera).

Pavol ďalej (3,9-20) pokračuje mimoriadne dôležitou argumentáciou poukazujúc na vinu, respektíve hriech celého ľudstva: všetci bez výnimky sú pod Božím hnevom. V časti 3,10-18 túto obžalobu celého ľudstva a jej platnosť Pavol posilňuje skupinou biblických textov. Spolu ide o osem citátov rôznej dĺžky. Šesť citátov pochádza z Knihy žalmov: vv. 10-12 = Ž 14,1-3 [LXX 13,2-3] a 53,2-3 [LXX 52,3-4]; v. 13 = Ž 5,9 [LXX 5,10] a 140,3 [LXX 139,4]; v. 14 = Ž 10,7 [LXX 9,28]; v. 18 = Ž 36,1 [LXX 35,2]. Jeden citát je z knihy proroka Izaiáša (Iz 59,7-8 = vv.15-17), ďalší jeden citát z Knihy Kazateľ (Kaz 7,20 = v. 10). Všetky tieto citáty vychádzajú zo LXX, sú uvedené s miernymi úpravami a modifikáciami:

⁴¹ Ž 116,11 [LXX 115,2]: ...πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης (...každý človek je luhár [vlastný preklad]); Ž 51,6 [LXX 50,6]: ...ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. (...aby si bol spravodlivý vo svojich slovách a nestranný vo svojom súde [vlastný preklad]).

⁴² Je tu viditeľný úzky vzťah medzi Božou *alétheia* a Božou *pistis* (Rim 3,3). V LXX sa hebrejský výraz *emínah* zvyčajne prekladá slovom *pistis*, v žalmoch však takmer vždy slovom *alétheia* (napr. Ž 89,1.2.5.8.14.24.33.49 [LXX 88,2.3.6.9.25.34.50]; Ž 98,3 [LXX 97,3]), kvôli poukázaniu na Božiu vernosť Izraelu prostredníctvom zmluvy. Porov. DUNN, *Romans 1-8*, 133.

Rim 3,10-11: οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν θεόν. (*Nieto spravodlivého, niet ani jedného, niet rozumného, niet nikoho, kto by hľadal Boha.* [SEP])

Ž 13,2: ... εἰ ἔστιν συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν. (...*či je aspoň niekto rozumný, kto hľadá Boha.* [SEP])

Rim 3,12: πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠχρεώθησαν· οὐκ ἔστιν ὁ ποιῶν χρηστότητα, [οὐκ ἔστιν] ἕως ἐνός. (*Všetci sa odklonili, napospol sa stali neužitočnými. Niet nikoho, kto by robil dobro, niet ani jedného.* [SEP])

Ž 13,3: πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠχρεώθησαν οὐκ ἔστιν ποιῶν χρηστότητα οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός... (*Všetci poblúdili, všetci sa zvrhli, niet nikoho, kto by konal dobro, niet ani jedného.* [SEP])

Rim 3,13: τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν, ἰδὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν· (*Ich hrdlo je otvorený hrob, svojimi jazykmi podvázali, hadí jed majú na perách;* [SEP])

Ž 5,10 (aj Ž 13,3): ...τάφος ἀνεωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν (...*ich hrdlo – otvorený hrob, ich jazyk – samá úlisnosť* [SEP])

Ž 139,4 (aj Ž 13,3): ... ἰδὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν (...*na perách majú jed ako vretenice* [SEP])

Rim 3,14: ὦν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει, (*Ich ústa sú plne kliatby a horkosti,* [SEP])

Ž 9,28 (aj Ž 13,3): οὐδ' ἀρᾶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου... (*Ústa má plné kliatby, klamu a násilia...* [SEP])

Rim 3,18: οὐκ ἔστιν φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. (*a v ich očiach niet bázne pred Bohom* [SEP])

Ž 35,2: ... οὐκ ἔστιν φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν (...*a Božia bázeň chýba pred jeho očami* [SEP])

Pavol chce týmto spôsobom, to znamená prostredníctvom série voľne zoskupených starozmluvných citátov (z ktorých až v šiestich prípadoch ide o žalmy) poukázať na univerzálnosť a rôznorodosť hriechu, ktorý charakterizuje ľudstvo ako celok⁴³. Je to teda samotné Písmo, ktoré poukazuje na vinu celého ľudstva. Všetci ľudia, Židia i Nežidia, sú v moci hriechu. Písmo to potvrdzuje už od samého počiatku, ešte skôr ako bol rozdiel medzi spravodlivosťou a nespravodlivosťou, spravodlivým a nespravodlivým – ktorý

⁴³ MOO, *The Epistle to the Romans*, 198.

je základným predpokladom, z ktorého vychádza čítanie Písma – postupne oslabený ľudským hriechom⁴⁴. Týmto spôsobom si Pavol pripravuje priestor pre proklamáciu Božej spravodlivosti v Ježišovi Kristovi (3,21-26)⁴⁵.

Štvrtá kapitola, v rámci ktorej sa Pavol odvoláva v dvoch prípadoch aj na žalmy (Rim 4,7 – Ž 32,1 [LXX 31,1]; Rim 4,8 – Ž 32,2 [LXX 31,2]) je ako celok venovaná Pavlovej interpretácii Abrahámovho životného príbehu (predovšetkým ide o interpretáciu kľúčového textu Gn 15,6 vo vv. 4-21), ktorým chce Pavol argumentovať v prospech platnosti kľúčových myšlienok učenia o Božej spravodlivosti v Ježišovi Kristovi (3,21-26)⁴⁶. Ako v tejto súvislosti poznamenáva J. D. G. Dunn, ide tu o jeden z najkrajších príkladov židovského midrašu dostupného z uvedeného obdobia⁴⁷. Typickú midrašovú formu má aj Pavlovo použitie predmetného žalmu, ktorým Pavol sleduje zámer interpretačne ozrejmiť tento text z Tóry (Gn 15,6) vo vv. 3.7.8 a prepojiť svoj výklad s Gn 17,5 (vo v. 17), s cieľom preukázať Abrahámovu otcovstvo ako protipól hlavnej témy vo vv. 1.11-12.16-18⁴⁸. Kľúčovými v tejto časti sú výrazy ἐπίστευσεν a ἐλογίσθη (4,3). K podpore Pavlovej interpretácie významu oboch uvedených výrazov slúži aj citát z 32. žalmu⁴⁹ v časti Rim 4,7-8:

⁷μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· ⁸μακάριος ἀνὴρ οὗ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν⁵⁰.

⁴⁴ DUNN, *Romans 1–8*, 149.

⁴⁵ MOO, *The Epistle to the Romans*, 198.

⁴⁶ Pavol týmto spôsobom argumentuje, že jeho téza o ospravedlnení všetkých ľudských bytostí z Božej milosti, ktoré je prijímané vo viere, neruší zákon, ale ho potvrdzuje. Táto téza bola totiž platným princípom už v Starej zmluve, o čom svedčí aj príbeh o Abrahámovi. Porov. FITZMYER, *Romans*, 369.

⁴⁷ Bližšie k tejto téme ako aj k forme a štruktúre tejto kapitoly porov. DUNN, *Romans 1–8*, 196-198; MOO, *The Epistle to the Romans*, 255-256.

⁴⁸ Porov. DUNN, *Romans 1–8*, 197.

⁴⁹ Ž 32,1-2 (LXX 31,1-2): τῷ Δαυιδ συνέσεως μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι μακάριος ἀνὴρ οὗ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. (*Dávidov. Poučenie. Blahoslavený, komu je priestupok odpustený a hriech prikrytý. Blahoslavený človek, ktorému Hospodin nepočíta vinu a v jeho duchu niet podvodu.* [SEP])

⁵⁰ Pavol tu cituje presne podľa LXX (31,1-2). Grécky text sa od hebrejského mazoretského (MT) odlišuje len v minimálnom rozsahu, a to v štylistike. Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 266, pozn. 57.

(*Blahoslavení, ktorým boli odpustené neprávosti a ktorých hriechy sú prikryté. Blahoslavený človek, ktorému Pán nezaráta hriech.* [SEP])

Tento žalm je modlitbou jednotlivca, ktorý vzdáva Bohu vd'aku za prijatý dar odpustenia hriechov, čiže uzdravenia⁵¹. Dávid sa tak pre Pavla stáva výstižným príkladom Božieho milostivého konania voči hriešnemu človeku⁵². V týchto dvoch veršoch predmetného žalmu sa tesne spája motív odpustenia hriechov (Ž 32,1 [LXX 31,1]) s Božím „nezarátaním“ hriechov jednotlivca (Ž 32,2 [LXX 31,2])⁵³. Ide o akt Božej milosti, pričom do popredia vystupuje primárny Boží zámer o dobro človeka, zámer zachrániť, nie odsúdiť.

Nasledujúce miesto, kde sa Pavol odvoláva na svedectvo žalmistu (Ž 44,23 [LXX 43,23]) je ôsma kapitola listu (Rim 8,36):

⁵¹ FITZMYER, *Romans*, 375.

⁵² J. D. G. Dunn v tejto súvislosti poznamenáva: “It would be significant for Paul that ἀνομία was another word associated with the ἁμαρτωλός as indicating actions which characterized those outside the covenant (Ps 28:3 [LXX 27:3]; 55:4 [KJV 55:3] [LXX 54:4]; 92:8 [KJV 92:7] [LXX 91:8]; 101:8 [LXX 100:8]; 125:3 [LXX 124:3]; cf. 1 Macc 1:34; 2:44) ... David can thus be said to envisage a forgiveness which goes beyond the bounds of the covenant, and which therefore is not dependent on the works of the covenant law.” Porov. DUNN, *Romans 1–8*, 206. (Autor uvádza číslovanie žalmov vo verzii KJV, preto pridávame aj číslovanie, ktoré je bežné vo väčšine súčasných prekladov, vrátane slovenských.)

⁵³ Pavol si tieto dva verše žalmu vyberá aj preto, lebo sa tu nachádzajú kľúčové výrazy, ktoré vyjadrujú Boží akt milosrdenstva, konkrétne odpustenie hriechov (doslovne nezapočítanie hriechov). V Ž 32,1 je to terminológia, ktorá sa vzťahuje na odpustenie neprávostí a prikrytie hriechov (ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι ... ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι), v Ž 32,2 je zase kľúčovým výrazom sloveso οὐ μὴ λογίσθαι (s významom „nezarátava [Boh] hriech“). Významová príbuznosť oboch častí (veršov) žalmu je tak zreteľná. Sloveso λογίεσθαι sa nachádza v Ž 32 a rovnako aj v Gn 15,6. Preto Pavol necituje iba Gn 15,6, ale tiež Ž 32,1-2, aby preukázal, že Abrahám, stále ešte neobrezaný, bol Bohom uznaný za spravodlivého, v dôsledku čoho sa stáva otcom všetkých veriacich Nežidov (4,11b), ako aj otcom všetkých veriacich Židov (4,12). Pavol tu zreteľne používa tradičnú formu súdobej židovskej exegetickej metódy známej už u Hillela – analogický úsudok שְׁוֹרֵרָה גֵּזְרָה (gezra šava). Toto v poradí druhé pravidlo, tzv. *Midot* (sedem Hillelových pravidiel) sa uplatňuje vtedy, keď sa v dvoch porovnávaných vetách Tóry objaví rovnaký výraz, ktorý možno použiť ako základ pre vzájomnú interpretáciu. Porov. MOO *The Epistle to the Romans*, 266, vrátane pozn. 58; DUNN, *Romans 1–8*, 207; FITZMYER, *Romans*, 376. K Hillelovým pravidlám výkladu Tóry porov. STEMBERGER, *Talmud a midraš*, 37-41.

καθώς γέγραπται ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. (*Ako je napísané: Pre teba nás usmrcujú deň čo deň, pokladajú nás za ovce na zabitie.* [SEP])

Pavol cituje takmer doslovne podľa Septuaginty (Ž 43,23): ὅτι ἔνεκα σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. (*Pre teba nás vraždia deň čo deň, majú nás za ovce na zabitie.* [SEP]). Časť 8,31-39 je hymnom o Božej láske, ktorá sa manifestuje prostredníctvom Ježiša Krista⁵⁴. Pavol čiastočne rétorickým, sčasti poetickým, respektíve hymnickým spôsobom vraví o dôsledkoch, ktoré veriacemu prináša život v jednote s Kristom a Duchom. Veriaci majú v Kristovi istotu, že sú slobodní od deštruktívnych síl starého veku: od Božieho hnevu, hriechu, zákona a smrti. Táto časť je charakteristická značnou mierou emotívneho prejavu a rytmického frázovania⁵⁵. Pokiaľ sa týka predmetného žalmu, tento patrí medzi žalospevy, ide teda o nárek spoločenstva. Verní Izraela v makabejskom období⁵⁶ trúchlia

⁵⁴ Podľa viacerých odborníkov možno túto časť pokladať za klimax celého doterajšieho obsahu listu. Porov. GODET, *Commentary on Romans*, 329; CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary*, Vol. I, 434; STUHLMACHER, *Paul's Letter to the Romans*, 138. Uvedené podľa MOO, *The Epistle to the Romans*, 537-538, vrátane pozn. 4.

⁵⁵ FITZMYER, *Romans*, 529. Ch. Cranfield vraví o výrečnosti vysokého stupňa vznešenosti („elevated eloquence“), porov. CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary*, Vol. I, 434. J. A. Fitzmyer v tejto súvislosti poznamenáva, že Ch. K. Barrett (*A Commentary on the Epistle to the Romans* (HNTC), San Francisco: Harper & Row, 1957) a E. Käsemann (*Commentary on Romans*, Grand Rapids: Eerdmans, 1980) túto časť vzťahujú k rétorickému štýlu diatriby („rhetorical style of diatribe“), Ch. H. Dodd (*The Epistle of Paul to the Romans*, London: Hodder & Stoughton, 1932), A. Jülicher (*Der Brief an die Römer* (SNT 2), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1917) a E. Kühl (*Der Brief des Paulus an die Römer*, Leipzig: Quelle & Meyer, 1913) vravia zase o poetickej kráse („poetic beauty“), ďalší ju pokladajú za hymnus, porov. HUBY, *Saint Paul: Épître aux Romains: Traduction et commentaire* (VS 10), Paris: Beauchesne, 1957; LEENHARDT, *L'Épître de saint Paul aux Romains* (CNT 6), Neuchâtel: Delachaux & Niestlé, 1957; SCHLIER, *Der Römerbrief: Kommentar* (HTKNT 6), Freiburg im Breisgau: Herder, 1977. K jednotlivým autorom a dielam pozri bližšie FITZMYER, *Romans*, 529. D. J. Moo dodáva, že vznešený štýl tejto časti, spolu s rétorickými otázkami, množstvom vzťažných zámen a nie bežnej slovnej zásoby, je pre viacerých odborníkov základom predpokladu, že Pavol tu môže používať liturgickú tradíciu. Porov. OSTEN-SACKEN, *Römer 8*, 20-47; SCHILLE, *Die Liebe Gottes in Christus*, 230-244 (uvedené podľa MOO, *The Epistle to the Romans*, 538, pozn. 8). Bližšie k forme a štruktúre Rim 8,31-39 porov. DUNN, *Romans 1-8*, 497-499; MOO, *The Epistle to the Romans*, 537-538.

⁵⁶ J. D. G. Dunn s odvolaním sa na Strack-Billerbeckov komentár poznamenáva,

pod ťarchou neprávostí, ktorým musia čeliť od nepriateľov. Odvolávajú sa na svoju lojalitu voči Hospodinovi a dovolávajú sa Božej pomoci a vyslobodenia⁵⁷. Pavol tu zreteľne nadväzuje na jedno zo základných charakteristík významu a využitia židovskej žalmovej literatúry v intertestamentárnom období. Pri vytvorení tejto paralely s mučeníkmi makabejského obdobia si možno všimnúť dôležitú skutočnosť. Zatiaľ čo makabejskí martýri zomierali pre vernosť Božiemu zákonu (2 Mach 7,9.11; podobne 4 Esd 7,89), Pavol vyjadruje zásadnú myšlienku, že Kristus sa stal rozhodujúcim vyjadrením tohto osobitného vzťahu medzi Bohom a jeho ľuďom (Rim 8,35.39; porov. Mt 5,11; Mk 8,35; Zjv 1,9)⁵⁸.

V obsahovo veľmi dôležitej časti listu, ktorú tvoria kapitoly 9–11 sa Pavol odvoláva na jednotlivé žalmy spolu štyrikrát, pričom v troch prípadoch vychádza opäť zo Septuaginty: Rim 10,18 – **Ž 19,5 [LXX 18,5]**; Rim 11,2 – Ž 94,14?; Rim 11,9 – **Ž 69,23 [LXX 68,23]**; Rim 11,10 – **Ž 69,24 [LXX 68,24]**. Táto časť, veľmi precízne skomponovaná ako logický celok s viditeľným začiatkom (9,1-5) a koncom (11,33-36), pričom 9,6a možno pokladať za tézu⁵⁹, ktorá je následne predmetom hlbšieho výkladu, pričom Pavol postupuje pre neho typickým lineárnym spôsobom argumentácie. S každou novou časťou rozvíja alebo odpovedá na otázky, respektíve problémy predošlých častí lineárnym spôsobom⁶⁰. Pavol tu používa najviac citátov

---

že tento žalm bol použitý v neskoršom rabínskom období v súvislosti s makabejským a Hadrianovým obdobím, dodáva však, že náznak tohto motívu možno pozorovať už aj v Zach 11,4.7 (πρόβατα τῆς σφαγῆς; cf. Iz 53, 7). Porov. STRACK – BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament*, 259-260; DUNN, *Romans 1–8*, 505.

⁵⁷ FITZMYER, *Romans*, 534. D. J. Moo v tejto súvislosti dodáva, pričom sa odvoláva na Jána Kalvína (*Commentaries on the Epistle of Paul the Apostle to the Romans*. Trans. and ed. John Owen, Grand Rapids: Eerdmans, 1947), že Pavol cituje z tohto žalmu, aby ukázal, že pre Pána nie je ničím neobvyklým, že pripustí, aby jeho svätí boli nezaslúžene vystavení krutosti bezbožného („it is no new thing for the Lord to permit his saints to be undeservedly exposed to the cruelty of the ungodly“). Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 544.

⁵⁸ DUNN, *Romans 1–8*, 506.

⁵⁹ Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 518-521; MOO, *The Epistle to the Romans*, 547-554; FITZMYER, *Romans*, 539-543.

⁶⁰ D. J. Moo poukazuje na skutočnosť, že tu ide o typický Pavlov spôsob argumentácie, v rámci ktorého úvodné pozitívne tvrdenie k danej téme strieda séria detailnejších rozvedení a vysvetlení, ktoré Pavol uvádza otázkami (porov. 2,1-29 s 3,1-8; 3,21-26 s 3,27-31; 4,1-25; 5,1-21 s 6,1-14.15-23; 7,1-6 s 7,7-12.13-25). Porov. MOO, *The*

z Písma, spolu až 28. Aj to svedčí o mimoriadnom význame, ktorý tejto časti Pavol prikladá. Pavol sa tu zaoberá zložitou otázkou – vzťahom Božej spravodlivosti v Ježišovi Kristovi k Božej vernosti voči zaslúbeniam daným Izraelu, vrátane problému nevery väčšiny Izraela vo vzťahu k Pavlom zvestovanému evanjeliu. Pavol tu zápasí s otázkami kontinuity dejín spásy⁶¹: je evanjelium prezentované v Novej zmluve skutočne naplnením Starej zmluvy a tak aj jej prirodzeným zavŕšením? Alebo naopak, je evanjelium zradou Starej zmluvy, to znamená, že nepochádza od rovnakého Boha, ktorý si vyvolil Izrael za svoj národ a dal mu zaslúbenia? Na obe tieto zložité otázky sa Pavol postupne snaží odpovedať. Podľa Pavla je evanjelium prirodzeným pokračovaním starozmluvných dejín spásy, avšak zároveň argumentuje, že evanjelium je zároveň aj naplnením dejín spásy.

V prvom prípade (Rim 10,18) Pavol cituje žalm 19,5 (LXX 18,5⁶²): ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ ἤκουσαν; μενοῦνγε· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. (Rim 10,18: *Ale pýtam sa: Či nepočuli? Ale áno: Po celej zemi rozlieha sa ich hlas a po okraje sveta ich slová.* [SEP])

Názor, ktorý predkladá D. J. Moo, že Pavol tu síce hovorí vo všeobecnosti o všetkých ľuďoch, avšak so špeciálnym zreteľom na Židov⁶³, možno právom pokladať za správny. Pokiaľ ide o samotný žalm, žalmista ospevuje slávu Boha Stvoriteľa v prírode a oslavuje Boží zákon. Pavol teraz prispôsobuje slová žalmistu v kontexte evanjelia, ktoré zvestuje. Tak ako žalmista vypovedá o sláve Boha ako Stvoriteľa, ktorá sa šíri po celej zemi (εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν), tak sa aj evanjelium šíri do všetkých končín zeme a „jeho hlas“

Epistle to the Romans, 554, pozn. 24. J. D. G. Dunn zase zdôrazňuje, že problém postavený v 9,6 a v 11,1 je v skutočnosti problémom, ktorý vychádza z tvrdej kritiky, ktorú Pavol predkladá v časti 1,18–2,29 a jasne vyjadrený v časti 3,1.3. Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 519.

⁶¹ V nasledujúcom obsahu vychádzam z charakteristiky obsahu a štruktúry tejto časti, ktorú prezentuje D. J. Moo. Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 553-554.

⁶² LXX Ž 18,5: εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ. (Ž 19,5: *Ich posolstvo znie po celej zemi a ich oznamy doletia až po končiny sveta. Postavil na nich slnku stan.* [SEP]).

⁶³ MOO, *The Epistle to the Romans*, 666.

nemožno prepočítať (porov. Rim 15,19)⁶⁴. Pavol na tomto mieste zdôrazňuje univerzálny charakter zvestovania evanjelia, čím zároveň odmieta úzko partikularistický rigorózný prístup väčšiny súdobého židovstva, vrátane židokresťanov, a tým aj potenciálnu námietku zo strany Izraela, že nemal príležitosť počuť zvest' evanjelia a uverit'⁶⁵. D. J. G. Dunn v tejto súvislosti argumentuje, že Pavol tu použitím tohto žalmu vytvára hyperbolickú víziu eschatologického zavŕšenia a naplnenia misie medzi Nežidmi (porov. 1,8; 2 Kor 2,14; 3,2; 1 Sol 1,8), pričom poukazuje na skutočnosť, že je pravdepodobné, že Pavol tu mohol mať stále na mysli celý obsah žalmu, teda aj jeho druhú časť s dôrazom na oslavu zákona, čím sa mohol snažiť naznačiť, že samotný zákon je vyjadrením transcendentného svedectva, tak ako v Dt 30,11-14 (porov. 10,6-8), čo znamená, že tieto „slová“ (ρήματα) zákona v jeho transcendentnej forme sú slovom, ktoré Pavol zvestuje (porov. 10,8; Ž 19,15 [LXX 18,15] s 10,8-10)⁶⁶. Pavol tak pripomína adresátom veľmi závažnú skutočnosť. Jeho misia medzi pohanmi (Nežidmi) nie je aktivitou, ktorá by nemala priamy vzťah k Izraelu, naopak, ide o aktivitu samotného Boha Izraela⁶⁷. Na tomto mieste tak Pavol používa žalm na vyjadrenie kľúčovej myšlienky jeho misijnej činnosti: Božia spravodlivosť v Kristovi má soteriologický význam v univerzálnom rozmere.

V jedenástej kapitole sa Pavol zaoberá otázkou budúcnosti Izraela z pohľadu Božieho zámeru v dejinách spásy⁶⁸. Pavol si tu v rámci argumentácie k predmetným otázkam berie na pomoc dva žalmy: Ž 94,14 (LXX Ž 93,14) v Rim 11,2 a Ž 69,23-24 (LXX 68,23-24) v Rim 11,9-10. Táto časť listu (11,1-10) je sumárom celej širšej časti vymedzenej kapitolami 9–11. Po zásadnom odmietnutí domnienky, že by celá predchádzajúca Pavlova argumentácia znamenala, že Boh zavrhol svoj ľud (11,1) Pavol v nasledujúcom verši (11,2) predkladá pozitívny výrok, ktorým potvrdzuje opačné stanovisko – Boh svoj ľud nezavrhol:

⁶⁴ Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 666; FITZMYER, *Romans*, 599; DUNN, *Romans 9–16*, 624.

⁶⁵ Porov. FITZMYER, *Romans*, 599.

⁶⁶ DUNN, *Romans 9–16*, 624.

⁶⁷ Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 624.

⁶⁸ Bližšie k forme a štruktúre 11. kapitoly porov. DUNN, *Romans 9–16*, 633-634. 651-652.677.697-698; FITZMYER, *Romans*, 602-603.608-610.618-620.632-634; MOO, *The Epistle to the Romans*, 670-672.686, 697-698.712-713.740.

οὐκ ἀπόσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω. ἢ οὐκ οἶδατε ἐν Ἡλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή, ὡς ἐντυγχάνει τῷ θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραήλ; (*Boh nezavrhol svoj ľud, ktorý vopred poznal. Alebo či neviete, čo hovorí Písmo o Eliášovi, ako sa žaluje Bohu na Izrael?* [SEP]).

Na podporu tohto dôležitého argumentu Pavol využíva Písmo, konkrétne naráža na Ž 94,14 a 1 Sam 12,22: ὅτι οὐκ ἀπόσεται κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει (LXX Ž 93,14)⁶⁹. K Božiemu vyvoleniu Izraela došlo skôr (προέγνω), ako by na jeho strane mohlo dôjsť k akémukol'vek konaniu, ktorým by si vyvolenie zaslúžil. Napriek ľudskej hriechnosti, Boh sa neodvracia a neruší svoje zaslúbenia, čo Pavol zdôraznil už v časti 3,3-4. To, že toto tvrdenie platí, Pavol rozvádza bližšie v dvoch nasledujúcich častiach (11,3-6 = zostatok, zvyšok Izraela a 11,7-32 = všetok Izrael)⁷⁰.

Vo veršoch 9. a 10. sa Pavol odvoláva na 69. žalm (Ž 69,23-24 (LXX 68,23-24))⁷¹, ktorého hlavnou postavou je Dávid⁷²:

⁹καὶ Δαυὶδ λέγει· γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς, ¹⁰σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. (*A Dávid hovorí: Nech sa im ich stôl stane osídлом a pascou, príčinou pádu a odplatou, nech sa im zatemnia oči, aby nevideli, a ich chrbát navždy zohni.* [SEP]).

Opäť ide o žalospev žalmistu, ktorý prosí Boha o záchranu z osobného trápenia a vyslobodenie od nepriateľov, dovoľáva sa Božieho hnevu proti tým,

⁶⁹ Ž 94,14: *Ved' Hospodin svoj ľud nezavrhne, neopustí svoje dedičstvo.* [SEP]

⁷⁰ Porov. FITZMYER, *Romans*, 602-629; MOO, *The Epistle to the Romans*, 675-739; DUNN, *Romans 9-16*, 636-697.

⁷¹ LXX Ž 68,23-24: γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον ²⁴σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. (*Nech im je stôl pascou a ich obetné jedlá osídлом!* ²⁴*Nech sa im zatemnia oči, aby nevideli, a navždy im ochrom bedrá!* [SEP])

⁷² J. D. G. Dunn, ako aj D. J. Moo zdôrazňujú, že tento žalm (jeho časti, či nepriame zmienky a narážky) bol s obľubou používaný aj ďalšími novozmluvnými autormi (Mt 27,34.48; Mk 3,21; 15,23; 15,35-36; Lk 13,35; 23,36; Jn 2,17; 15,25; 19,28-29; Sk 1,20; Hebr 11,26; Zjv 3,5; 16,1). Porov. DUNN, *Romans 9-16*, 642; MOO, *The Epistle to the Romans*, 868, pozn. 29. V súvislosti s jeho použitím na tomto mieste sa diskutuje, do akej miery je pre Pavla dôležité doslovné poňatie, respektíve detaily týchto dvoch veršov. Porov. DUNN, *Romans 9-16*, 642-643.

ktorí vzdorujú Božej vôli. Pavol cituje tieto slová zo Septuaginty a jeho zámerom je ukázať, že to, čo je Izraelu najbližšie, stalo sa zdrojom omylu a pádu (porov. Ž 35,8)⁷³. Ako zdôrazňuje Joseph A. Fitzmyer, kľúčovým výrazom tejto časti sú oči (ὄφθαλμοί). Toto slovo spája Ž 69 s Dt 29,3 a Iz 29,10, čo znamená, že Pavol tu na podporu svojich myšlienok používa všetky hlavné časti Písma: Tóra, Nebíim, Ketúbim (TENAK)⁷⁴. Pavol tu naznačuje, že to, za čo sa žalmista modlil, aby sa stalo jeho prenasledovateľom, Boh privodí na tých v židovskom národe, ktorí neprijali evanjelium, pričom mu pravdepodobne nejde o detailné a doslovné aplikovanie slov tohto žalmu na jeho židovských vrstovníkov (napríklad proti židovskému náboženskému kultu), ako sa domnievajú niektorí bádatelia⁷⁵. Poznamenať však treba, že konečným Božím zámerom je spása Izraela (11,11-32), čiže Pavol sa na tento veľký paradox v dejinách spásy pozerá z perspektívy Božieho teleologického konania s Izraelom, pričom vždy je na prvom mieste Boží záujem o spásu všetkých ľudí, Židov i Nežidov.

Poslednou časťou tohto listu, v ktorej Pavol používa vo svojej argumentácii žalmy, je 15. kapitola: Rim 15,3 – Ž 69,10 [LXX 68,10]; Rim 15,9 – Ž 18,50 [LXX 17,50]; Rim 15,11 – Ž 117,1 [LXX 116,1]. Prvá časť tejto kapitoly (15,1-6) nadväzuje na tému „slabých“ a „silných“ v kresťanskom spoločenstve v Ríme (14. kap.), aj keď sa o jednotlivých aspektoch tohto vzťahu stále diskutuje⁷⁶. Na prvom mieste (15,3) Pavol používa citát zo žalmu

⁷³ FITZMYER, *Romans*, 606.

⁷⁴ FITZMYER, *Romans*, 606. Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 649-650; MOO, *The Epistle to the Romans*, 682-683.

⁷⁵ K. Müller (*Anstoss und Gericht*, 23-27), E. Käsemann (*Commentary on Romans*, Grand Rapids: Eerdmans, 1980), F. L. Godet (*Commentary on Romans*, reprint. Grand Rapids: Kregel Publications, 1977), U. Wilckens (*Der Brief an die Römer* (EKKNT), 3 vols., Neukirchen/Vluyn: Neukirchener and Zürich: Benziger, 1978–1981). Môže tu však ísť o všeobecnejšiu narážku na stolové spoločenstvo (tak napr. BARRETT, *A Commentary on the Epistle to the Romans*; MICHEL, *Der Brief an die Römer*; SCHLIER, *Der Römerbrief Kommentar*), pretože to bolo vysoko cenené zvlášť u farizejov, medzi ktorých patril aj sám Pavol. Rovnako možno brať do úvahy aj kóšer predpisy, ktorým sa Pavol venuje v časti 14,1–15,6 (tak napr. MINEAR, *The Obedience of Faith*, 78-79). Niektorí sa nazdávajú, že v pozadí použitia tohto obrazu je utláčanie otrokov, prípadne zármutok. Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 642; MOO, *The Epistle to the Romans*, 683, vrátane pozn. 63.64.65.

⁷⁶ Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 864-865; DUNN, *Romans 9–16*, 836. Bližšie k forme a štruktúre 15. kapitoly porov. DUNN, *Romans 9–16*, 836.844-845.856-857; FITZMYER, *Romans*, 701.705-706.709-710.720-721.725; MOO, *The Epistle to the Romans*,

69,10⁷⁷, aby ním podporil dôraz na kresťanskú lásku, ktorá jediná dokáže prekonávať všetky partikularity náboženskej, či kultúrnej tradície a ľudí spájať univerzálne vo vedomí primárneho Božieho zámeru – život stvoriť, posväcovať a napokon spasiť:

καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. (*Lebo ani Kristus nehľadal, čo by sa páčilo jemu samému, ale ako je napísané: Na mňa padlo hanobenie tých, ktorí hanobia teba.* [SEP])

Pavol sa tu odvoláva priamo na Krista ako jedinečný príklad obetavej a nezištnej lásky, pričom on sám sa pripodobnením Kristovi snaží v tomto spôsobe života pokračovať (1 Kor 10,33-11,1; Flp 2,6-8; 2 Kor 8,9; porov. tiež Gal 6,2, Rim 8,32-35). Tento žalmový citát Pavol používa typologicky. Osobné zámeno ἐμε sa vzťahuje s najväčšou pravdepodobnosťou na Krista a σε zase na Boha⁷⁸. Aj keď pri použití tohto žalmu nie je jednoduché vidieť priamu súvislosť s problematikou vzťahu „silných“ a „slabých“, pre Pavla to mohol byť vhodný spôsob akým dokázal zreteľne poukázať na to, že Kristov kríž bol súčasťou Božej vôle a nepriamo poukázať na Ježišov jedinečný príklad služby na kríži⁷⁹. Pavol sa tak týmto spôsobom dokáže vyjadriť aj k samotnej podstate problémov, ktoré medzi kresťanmi v Ríme spôsobovalo dodržiavanie stravovacích predpisov, ktorých základom bola Tóra (kóšer predpisy). Na jednej strane to boli nedostatočná citlivosť a pochopenie nežidovských kresťanov pre rigorózný spôsob dodržiavania stravovacích predpisov na strane židokresťanov, ktorí to pokladali za nevyhnutnú súčasť „zmluvného záväzku“ (covenantal nomism), a na strane druhej potenciálna neochota židokresťanov akceptovať „voľnejší“ spôsob života na strane nežidovských kresťanov, vrátane odporu početnej židovskej komunity v Ríme proti formujúcim sa kresťanským komunitám⁸⁰. Pavol túto skutočnosť prenáša späť do oblasti života a učenia Ježiša Krista (zreteľná odozva Mk 7,15 v 14,14.20) a jeho následného utrpenia,

---

864-865.873-874.885-886.898- 899.908-909.

⁷⁷ LXX Ž 68,10: ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέν με καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. (Ž 69,10: *Lebo horlenie za tvoj dom ma strávil a hany tých, čo ťa tupia, padli na mňa.* [SEP])

⁷⁸ K tejto otázke porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 868, vrátane pozn. 26.

⁷⁹ MOO, *The Epistle to the Romans*, 868.

⁸⁰ Porov. DUNN, *Romans 1–8*, xliv-liv.

ktoré dáva do významovej súvislosti s citovanou časťou žalmu⁸¹. Hlavnou myšlienkou v pozadí je opäť univerzálny rozmer Božieho záujmu o človeka a jeho spásu.

V časti 15,7-13, kde sa nachádzajú posledné dva odkazy na žalmy Starej zmluvy, sa Pavol venuje otázke jednoty kresťanov, to znamená, argumentuje v prospech tézy, že Božie milosrdenstvo a vernosť zasľúbeniam sa vzťahujú na obe „skupiny“ ľudstva – na Židov v prvom rade, ale rovnako aj na Nežidov. Časť 9-12 je sériou starozmluvných citátov (Ž 18,50; Dt 32,43; Ž 117,1; Iz 11,10), ktorých spoločným menovateľom sú „národy“ (pohania/Nežidia), ktoré vzdávajú chválu Bohu Izraela, respektíve, medzi ktorými je vzdávaná chvála Hospodinovi. Vo v. 9 Pavol cituje Ž 18,50 [LXX 17,50]⁸² a vo v. 11 Ž 117,1 [LXX 116,1]:

Rim 15,9: τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν θεόν, καθὼς γέγραπται· διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσιν καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. (*a aby pohania za milosrdenstvo oslavovali Boha, ako je napísané: Preto ťa budem chváliť medzi pohanmi, ospevovať budem tvoje meno.* [SEP])

LXX Ž 17,50: διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσιν κύριε καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ (Ž 18,50: *Hospodin, preto ťa budem chváliť medzi národmi a ospevovať tvoje meno žalmami.* [SEP])

Rim 15,11: καὶ πάλιν· αἰνεῖτε, πάντα τὰ ἔθνη, τὸν κύριον καὶ ἐπαινεσάτωσαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. (*A opäť: Chváľte Pána všetky pohanské národy a oslavujte ho všetci ľudia!* [SEP])

LXX Ž 116,1: ἀλληλοῦσα αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί (Ž 116,19; 117,1: *...Haleluja! Chváľte Hospodina, všetky národy, oslavujte ho, všetci ľudia* [SEP])

V oboch prípadoch Pavol použitím týchto citátov zdôrazňuje univerzálny rozmer Božieho zámeru v dejinách⁸³. Text zo 17. žalmu (= 2 Sam

⁸¹ Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 839.

⁸² Bližšie k exegéze tejto časti porov. DUNN, *Romans 9–16*, 847-849; MOO, *The Epistle to the Romans*, 875-879.

⁸³ V prípade citátu Ž 18,50 nie je jednoduché vysvetliť syntaktický vzťah a súvislosť medzi veršom 9 a 8. J. D. G. Dunn argumentuje z hľadiska gramatickej štruktúry v prospech názoru, že verš 9 je závislý od úvodného λέγω z verša 8, voči ktorému je paralelný, avšak adverzatívny vo význame. Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 847-848; MOO, *The Epistle to the Romans*, 876. D. J. Moo uvádza okrem tejto možnosti aj ďalšiu. Podľa nej mohol Pavol nazerať na vv. 8b a 9a ako na dve paralelné vyjadrenia zmyslu výroku

22,50)⁸⁴ Pavol pravdepodobne používa typologicky ako výrok o vzkriesenom Kristovi, podobne ako to robí aj v prípade Ž 69 vo v. 3⁸⁵. Dávidov chválospev Boha medzi národmi je podnietený skutočnosťou, že Boh mu dal víťazstvo nad pohanskými národmi, v dôsledku čoho aj oni môžu poznať slávu jediného Boha. Pavol teraz tento chválospev prisudzuje Kristovi ako dôsledok toho, že Boh podrobil pohanov (Nežidov) pod Kristovu mesiášsku vládu⁸⁶. V druhom prípade Pavol použil citát zo 117. žalmu⁸⁷, ktorého témou je povolanie pohanov, ako aj ostatných ľudí pridať sa v spoločnom chválospeve k Božiemu ľudu. Aj týmto spôsobom chce podporiť hlavnú myšlienku tohto odseku, ktorú vyjadruje v 7. verši: *Preto sa navzájom prijímajte, ako vás aj Kristus prijal na Božiu slávu* (SEP). Vzkriesený Kristus je Pánom, ktorý tak privádza k Bohu všetky národy, Židov aj Nežidov. Vo viere v Božie dielo v Ježišovi Kristovi majú veriaci kresťania v Ríme dokázať prekonávať vzájomné spory, ktorých hlavným zdrojom je práve zdôrazňovanie partikulárneho na úkor univerzálneho, tradície a zvykov na úkor primárneho Božieho zámeru v dejinách, spasiť ľudstvo, čoho finálnym dôkazom i potvrdením je Božie dielo v Kristovi. Kresťania v Ríme sa majú vzájomne akceptovať, byť k sebe tolerantní a žiť v spoločnosti ako ideál ľudskosti, skutočnej humanity, zjednotení v uctievaní toho istého Boha a vo viere a nádeji v toho istého Krista⁸⁸, pretože Kristus prijal všetkých – Židov i Nežidov (v. 7b) a jeho život,

---

vo v. 8a, čím sa oba stávajú od v. 8a závislé. Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 876.

⁸⁴ Text v LXX a v Rim 15,9 je identický, okrem slova κύριε, ktoré Pavol vynecháva. 2 Sam reprodukuje text Žalmu 18. S najväčšou pravdepodobnosťou preto možno za zdroj, z ktorého Pavol cituje, pokladať práve Septuagintu. V prospech tohto názoru svedčí aj Pavlom časté používanie citátov práve zo zbierky žalmov (rovnaký názor majú aj D. J. Moo, ako aj D. A. Koch, odlišný názor má SCHLATTER, *Gottes Gerechtigkeit*, Stuttgart: Calwer, 1959). Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 878, pozn. 36; KOCH, *Die Schrift als Zeuge des Evangeliums*, 34-35.

⁸⁵ Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 878. V tomto prípade môže ísť aj o chválospev zbožného Žida z diaspóry, ktorý sa priznáva k Bohu a spieva chválospev jeho menu medzi národmi. Porov. DUNN, *Romans 9–16*, 853.

⁸⁶ MOO, *The Epistle to the Romans*, 879.

⁸⁷ V tomto prípade sa text v Septuaginte výrazne líši od hebrejského mazoretského textu (MT). Pavol reprodukuje presne tretí riadok verša tohto žalmu v LXX. Text v Septuaginte sa môže zakladať na hebrejskom texte, ktorý dosvedčuje kumránsky rukopis 4QDeut^a. Porov. MOO, *The Epistle to the Romans*, 879, pozn. 40.

⁸⁸ DUNN, *Romans 9–16*, 853.

učenie a dielo prinieslo Božie požehnanie obom skupinám ľudstva – Židom (v. 8) i Nežidom (v. 9a), aby sa tak naplnilo Písmo (vv. 9b-12)⁸⁹.

Žalmy v Listoch Korint'anom a v Liste Galat'anom

V ostatných autentických listoch apoštola Pavla sa už citáty, prípadne zreteľné zmienky, či parafrázy na starozmluvné žalmy nachádzajú už len v siedmich prípadoch, a to v troch listoch: 1 Kor, 2 Kor, Gal⁹⁰. Dôraz na žalmovú literatúru, ktorú sme mali možnosť pozorovať v Liste Rimanom, svedčí o Pavlovom záujme preukázať relevantnosť a platnosť svojej argumentácie v dôležitých teologických myšlienkach práve odvolávaním sa na Písmo, pričom množstvo jednotlivých odkazov je isto aj dôsledkom zloženia kresťanských zborov v Ríme, ako aj problémov medzi židokresťanmi a pohanokresťanmi, ktoré kulminovali pravdepodobne v období po zrušení platnosti Klaudiovho ediktu (54 po Kr.)⁹¹. Nižší počet starozmluvných citátov, prípadne parafráz a zmienok v ostatných listoch súvisí aj s nízkym zastúpením židokresťanov v daných kresťanských komunitách, čo platí aj v prípade listov do Korintu, ako aj Galat'anom, v ktorých nachádzame citáty aj zo starozmluvných žalmov.

Pokiaľ ide o Pavlove listy do Korintu, v oboch sa nachádza spolu 6 citátov, prípadne zmienok na jednotlivé starozmluvné žalmy. Aj v Korinte, jednom z najvýznamnejších miest starovekej Rímskej ríše, ktoré bolo typickým príkladom súdobej multikultúrnej spoločnosti, sa Pavol vyrovnáva s problémami, ktorých spoločným menovateľom je paradox univerzálneho rozmeru spásy v Ježišovi Kristovi⁹². Staroveký Korint bol mestom, ktoré bolo charakteristické takmer všetkými typickými znakmi antického veľkomesta⁹³.

⁸⁹ MOO, *The Epistle to the Romans*, 873.

⁹⁰ 1 Kor 3,20 – Ž 94,11 [LXX 93,11]; 1 Kor 10,26 – Ž 24,1 [LXX 23,1]; 1 Kor 15,25 – Ž 110,1? [LXX 109,1]; 1 Kor 15,27 – Ž 8,6 [LXX 8,7]; 2 Kor 4,13 – **Ž 116,10** [LXX 115,1]; 2 Kor 9,9 – Ž 112,9 [LXX 111,9]; Gal 2,16 – Ž 143,2?.

⁹¹ Porov. DUNN, *Romans 1–8*, xliv-liv.

⁹² V tejto súvislosti poznamenal J. A. Fitzmyer v úvode svojho exegetického komentára k Prvému listu Korint'anom, že aj napriek tomu, že nejde o list rovnakého významu, aký má List Rimanom, jeho obsah poukazuje najvýstižnejšie na Pavla ako toho, kto sa vyrovnáva realisticky s problémami, ktoré sa v tomto zbore objavili. Porov. FITZMYER, *First Corinthians*, 12.

⁹³ Aj preto ho G. D. Fee výstižne charakterizuje ako New York, Los Angeles či Las

Pokiaľ ide o spoločenské rozvrstvenie obyvateľstva, Korint bol typickým príkladom vtedajšej veľkomestskej spoločnosti⁹⁴. V tamojšom kresťanskom zbore tvorila najvyššia spoločenská skupina bohatých pravdepodobne výraznú menšinu (porov. 1 Kor 1,26). Zastúpená bola stredná skupina relatívne bohatých (pravdepodobne sem možno zaradiť Gaia, Títa Justa)⁹⁵ a potom tu žila početná skupina chudobných či priamo otrokov, alebo prepustencov (porov. 1 Kor 16,15-17). Podľa dostupných informácií bola židovská časť zboru zastúpená iba malou skupinou veriacich (Priska a Akvila, Krispus, Sosténés), a to i napriek tomu, že v meste žila židovská komunita, ktorá, ako sme už spomenuli, tu mala aj svoju synagógu. S množstvom obyvateľstva z rôznych kútov sveta prichádzali aj ich kultúrne a náboženské tradície, ktoré sa tu miešali do jedného pestrého celku. O tom svedčí aj to, že Pavol sa prinajmenšom na troch miestach zmieňuje o adresátoch ako o bývalých pohanoch (1 Kor 6,10-11; 8,7; 12,2). Títo boli stále ovplyvnení praktikami predošlého spôsobu náboženského života, ako napríklad účasť na kultových hostinách (8,1-10,22)⁹⁶. Rozkol a problémy vo vnútri kresťanského zboru, vytváranie skupín sústreďujúcich sa okolo charizmatikov, či iným spôsobom významných vedúcich osobností v zbore, podľa spôsobu mystagógov v súdobých populárnych mysterióznych náboženských kultoch (1,10-17),

---

Vegas staroveku, a to súčasne v jednom celku. Porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 3. Výstižnú charakteristiku mesta Korint podali Strabón a Pausanias. Obaja poukázali na základné aspekty, ktoré sa podpísali pod celkový rozvoj tohto mesta. Tými boli predovšetkým výhodná strategická poloha, dva prístavy a správa obchodných ciest medzi severom Grécka a Peloponézom, čo sa spoločne podpísalo pod ekonomický a hospodársky rozkvet mesta (Strabón opísal mesto Korint vo svojom diele *Geógrafika*, napísanom približne v roku 7 pred Kr., Pausanias zase v diele *Hellados periégésis*, napísanom približne v roku 170 po Kr. Porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 1-2, vrátane pozn. 2 na s. 1). K mestu Korint Pavlovej doby porov. WALLACE – WYNNE, *Three Worlds of Paul of Tarsus*, 214-217.

⁹⁴ V nasledujúcom obsahu vychádzame zo štúdie ÁBEL, Tois pasin gegona panta – paradoxy Pavlovej misie v multikultúrnej spoločnosti (1 K 9,19-23), 81.

⁹⁵ Známý je i názor, že ide o meno jednej osoby: Gaios Titios Justos (rímske meno, lat. Gaius Titius Justus). V takom prípade by šlo o bohabojného muža Títa Justa, ktorého dom susedil so synagógou (Sk 18,7). Porov. BRUCE, *1 and 2 Corinthians*, 34. Uvedené podľa FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 62, pozn. 71.

⁹⁶ Bližšie k argumentom podporujúcim širšie židovské zázemie porov. FORD, *The First Epistle to the Corinthians or the First Epistle to the Hebrews*, 402-416; FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 4, vrátane pozn. 12.

manželská problematika (kap. 7), riešenie sporov pred pohanskými súdmi (6,1-11), návštevy verejných domov, kultová prostitúcia (6,12-20), popieranie vzkriesenia (15,1-58), to všetko dostatočným spôsobom svedčí v prospech typicky helenistického prostredia, v ktorom Pavol pôsobil a snažil sa vzniknuté problémy riešiť v súlade s primárnym zámerom zvestovania evanjelia – získať čím viacerých pre evanjelium (9,19-23)⁹⁷.

V Prvom liste Korint'anom sa prvý citát zo starozmluvného žalmu objavuje v tretej kapitole (3,20). Ide o citát z 94. žalmu (Ž 94,11 [LXX 93,11]), ktorý je zakomponovaný do širšej časti 3. kapitoly (3,18-23), v rámci ktorej je témou kritika ľudskej múdrosti a samochvály. Pavol sa týmto spôsobom vracia k svojmu východiskovému bodu s tematikou múdrosti a bláznovstva (1,18-2,5) a proti korintskému kultu osobnosti stavia skutočnú slobodu veriacich, ktorú získavajú vďaka svojej príslušnosti ku Kristovi. Bezprostredne pred týmto veršom Pavol cituje z knihy Jób (Jób 5,13 v 1 Kor 3,19), čo nasvedčuje, že mu viditeľne ide o preukázanie platnosti a významu dôležitých myšlienok, ktorými argumentuje v prospech dosiahnutia jednoty kresťanského spoločenstva:

¹⁹ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστίν. γέγραπται γάρ· ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν· ²⁰καὶ πάλιν· κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ὅτι εἰσὶν μάταιοι. (¹⁹Lebo múdrosť tohto sveta je pred Bohom bláznovstvom. Ved' je napísané: Múdrych chytá v ich chytráctve. ²⁰A zase: Pán pozná myšlienky múdrych, že sú márne. [SEP])

V časti 3,19-20 uvádza Pavol na podporu paradoxnej myšlienky, že múdrosť tohto sveta je u Boha bláznovstvom, dva dôkazy z Písma. Prvým je citát z knihy Jób, kde sa píše, že Boh „chytá múdrych v ich chytráctve“ (5,13). Medzi Bohom a ľuďmi je tak veľký a zásadný rozdiel, že ľudia, ktorí vo svojej domnejšej múdrosti rebelujú proti Bohu, sa sami dostávajú do pasce, kde sa ukáže, že ľudská domnelá múdrosť je v skutočnosti, z hľadiska Božej perspektívy, bláznovstvom. Druhým citátom zo Ž 94,11 Pavol ukazuje, že Boh sám dosvedčuje v Písme, že múdrosť tohto sveta pred ním (Bohom) nemôže v žiadnom prípade obstáť (LXX Ž 93,11: κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς

⁹⁷ Bližšie k úvodným otázkam Prvého listu Korint'anom porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 1-20. K úvodným otázkam k mestu Korint v období Pavlovej misie, založeniu kresťanského zboru, vzťahu Pavla ku Korint'anom, ako aj k samotnej analýze Druhého listu Korint'anom porov. BARNETT, *The Second Epistle to the Corinthians*, 1-52.

τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἰσὶν μάταιοι) (Ž 94,11: *Hospodin pozná zmýšľanie človeka, vie, že je len číra márnosť*. [SEP])⁹⁸. Z tohto citátu Pavol odvodzuje dôsledok v nasledujúcom 21. verši: nik sa nemá chváliť ľuďmi, z čoho plynie, že jediným objektom chvály má byť Boh a jeho spravodlivosť, ktorá sa preukazuje milosťou v Ježišovi Kristovi voči všetkým ľuďom.

V desiatej kapitole Pavol cituje Ž 24,1 (LXX 23,1: ...τοῦ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ) (*Hospodinovi patrí zem i to, čo ju naplňa, svet i tí, čo ho obývajú*. [SEP]).

1 Kor 10,26: τοῦ κυρίου γὰρ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. (*lebo: Pánova je zem i všetko, čo ju naplňa*. [SEP])

Pavol tu v polemike o konzumácii mäsa obetovaného modlám a neskôr predávaného na trhovisku odôvodňuje kresťanskú slobodu vierou v stvorenie, a robí tak prostredníctvom Písma, ktorým dokazuje, že všetko patrí Bohu, a to, čo Boh dáva ako pokrm, je samo osebe čisté a človek to smie bez zábran požívať (Rim 14,14.20)⁹⁹. Pavol tak využíva predmetný žalm na vyjadrenie myšlienky zásadného významu: všetko patrí Bohu, všetko je preto Božím darom a je dané ľuďom na ich prospech, prirodzene, ak si uvedomujú závažnosť tejto skutočnosti a Božie dary využívajú zodpovedne, v súlade s Božou vôľou. Všetky Božie dary sa tak môžu stať východiskom vedomia plnej závislosti ľudstva od Boha a jeho milosti, a tým aj vedomia Božieho záujmu o prospech človeka, o jeho spásu. Tu sa Pavol opäť dotýka témy univerzalizmu spásy, pretože otázka konzumácie pokrmov (kóšer predpisy) bola v súdobom židovstve chápaná veľmi rigorózne, ako súčasť zmluvného vzťahu a tým aj záväzkov, ktoré z tohto vzťahu plynú pre Izrael, čoho dôsledkom bolo prísne oddeľovanie sa Židov od pohanov (Nežidov). Pavol tu

⁹⁸ Pavol modifikuje slová tohto žalmu tým, že namiesto τῶν ἀνθρώπων uvádza τῶν σοφῶν, čo je prirodzené z daného kontextu, v ktorom zo žalmu cituje. Ako v tejto súvislosti poznamenáva G. D. Fee, tieto dva texty spoločne sú dobrým miestom na pozorovanie spôsobu, akým Pavol používa Starú zmluvu. Citát z knihy Jób je bližší hebrejskému textu a Pavol pravdepodobne používa vlastný preklad, zatiaľ čo žalm vychádza zo Septuaginty a je identický, až na uvedenú zmenu v kľúčovom slove σοφός namiesto ἄνθρωπος. G. D. Fee zároveň dodáva, že v tomto prípade ide o príklad Pavlovho odvolávania sa na Písmo, ktoré je súčasne jeho interpretáciou. Porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 152, pozn. 8.

⁹⁹ V neskoršej rabínskej tradícii interpretácie tohto žalmu slúžil tento verš ako odôvodnenie toho, že nikto nemá jesť prv ako povie ďakovnú modlitbu (*TosBer* IV,1). Bližšie k exegéze tejto časti porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 482.

(10,23–11,1) argumentuje presne v opačnom význame, pričom si berie na pomoc aj funkciu svedomia ako nástroja, ktorým sa človek má riadiť vo vzťahu k Božiemu poriadku, ktorý platí vo svete i v celom stvorenom vesmíre, avšak je podriadené obsahu Božieho zjavenia v dejinách, konkrétne vo vzťahu k Božiemu konaniu v Ježišovi Kristovi¹⁰⁰.

Posledné dva prípady, v ktorých sa Pavol zmieňuje, respektíve robí narážky na starozmluvné žalmy, nachádzame v 15. kapitole: 1 Kor 15,25 – Ž 110,1?; 1 Kor 15,27 – Ž 8,6 (LXX 8,7)¹⁰¹. Táto kapitola s témou vzkriesenia z mŕtvych patrí medzi najdôležitejšie časti Pavlovho teologického myslenia¹⁰². Pavol v časti 15,20-28, ktorej súčasťou sú aj oba predmetné citáty, argumentuje zásadným spôsobom o význame a dôsledkoch Kristovho vzkriesenia pre veriacich. Verš 27 je začiatkom argumentácie, ktorá pokračuje až po 28. verš (vrátane), v rámci ktorej Pavol vysvetľuje, ako a prečo dôjde k eschatologickým udalostiam konca tohto veku, o ktorých sa zmienil na konci 24. verša (*a potom nastane koniec, keď odovzdá kráľovstvo Bohu Otcovi, keď zruší vládu všetkých kniežat, mocností a síl.* [SEP]). Toto vysvetlenie Pavol zakladá na dvoch častiach žalmov 110,1 (LXX 109,1) a 8,6 (LXX 8,7), ktorých obsah je tematický príbuzný.

1 Kor 15,25: δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρι οὗ θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. (*Lebo on musí kral'ovať, kým mu nepoloží pod nohy všetkých nepriateľov.* [SEP])

LXX Ž 109,1: ... εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἄν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου (Ž 110,1: ...*Výrok Hospodina môjmu Pánovi: Sed' po mojej pravici, kým nepoložím tvojich nepriateľov za podnožku tvojim nohám.* [SEP])

1 Kor 15,27: πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ὅταν δὲ εἴπη ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.

¹⁰⁰ Pre Pavla je zásadným predpokladom správnej funkcie svedomia v živote kresťana nie to, čo je a nie je bezpečné pre jednotlivca (napríklad čo môže a nemôže konzumovať, robiť a pod.), ale v prvom rade to, čo je a nie je prospešné a osožné pre kresťanské spoločenstvo ako celok, čo ho dokáže budovať, teda prispieť k jeho rastu (1 Kor 10,23). Bližšie k tejto problematike porov. ÁBEL, Zástoj svedomia, 14-24.

¹⁰¹ V tomto prípade ide skôr o interpretáciu ako doslovné citovanie predmetných žalmov.

¹⁰² Bližšie k exegéze jednotlivých častí 15. kapitoly porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 713-809.

(lebo mu všetko položil pod nohy. Keď však hovorí, že všetko je mu podrobené, je zrejmé, že okrem toho, ktorý mu všetko podrobil. [SEP])

LXX Ž 8,7: καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ (*Ustanovil si ho za vládcu nad dielom svojich rúk, všetko si mu položil pod nohy.* [SEP])

Je to téma výsostne eschatologicko-soteriologická. Jej dôležitosť okrem iného spočíva aj v tom, že potvrdzuje Pavlov striktný monoteizmus. Na konci tohto veku sa Kristova vláda, ktorá je dočasná a bude prebiehať iba pokiaľ nebudú zničené všetky nepriateľské mocnosti (hriech, smrť), podrobí, ako aj sám Kristus, Bohu, aby Boh bol všetko vo všetkom (v. 28). V tomto prípade teda Pavlove narážky na oba predmetné žalmy slúžia výsostne eschatologickej téme završenia dejín spásy, v rámci ktorých je udalosť Ježiša Krista centrálnym bodom¹⁰³.

V Druhom liste Korint'anom nachádzame dva prípady citátu, respektíve odkazu na žalmy: 2 Kor 4,13 – Ž 116,10 [LXX 115,1]; 2 Kor 9,9 – Ž 112,9 [LXX 111,9]. V prvom prípade (2 Kor 4,13) Pavol používa žalm ako dôkaz z Písma, ktorým argumentuje v širšom kontexte v prospech obhajoby svojej apoštolskej služby (2,14–7,4).

2 Kor 4,13: Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν, (*Keďže však máme toho istého Ducha viery, ako je napísané: Uveril som, preto som hovoril — aj my veríme, preto aj hovoríme...* [SEP])

LXX Ž 115,1¹⁰⁴: ἀλληλουια ἐπίστευσα διὸ ἐλάλησα ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα (Ž 116,10: *Uveril som, preto hovorím: Bol som veľmi pokorený.* [SEP])

Konkrétne, Pavol na tomto mieste začína novú časť tejto apológie vysvetľovaním, ako sa „služba novej zmluvy“ a s ňou aj skutočný „život“ prejavuje u veriaceho kresťana, konkrétne medzi korintskými kresťanmi. Slovmi žalmistu (Dávida), ktorý volal v ťažkej chorobe k Bohu o zmilovanie

¹⁰³ Porov. FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, 754-756; DUNN, *The Theology of Paul the Apostle*, 235-240.

¹⁰⁴ V tomto prípade treba poznamenať, že žalmy 114 a 115 v Septuaginte sú kombináciou mazorétskeho textu žalmu 116. Ďalšou ťažkosťou sú slová ἐπίστευσα διὸ ἐλάλησα, ktoré ako preklad Ž 116,10 (MT) sú problematické, pretože hebrejský text nie je dostatočne zrozumiteľný. Porov. BARNETT, *The Second Epistle to the Corinthians*, 241, pozn. 9.

a Boh ho zachránil pred smrťou, o čom teraz vydáva svedectvo (Ž 116,12-19), Pavol v odlišnej situácii deklaruje svoju vlastnú vieru¹⁰⁵, čím obhajuje svoje apoštolské poslanie. Aj on sa nachádzal v ohrození života a Boh ho zachránil (1,8-10), rovnako aj v eschatologickom význame na ceste do Damasku, takže teraz rovnako ako kedysi žalmista, aj on verí v toho istého Boha, a preto o tom aj hovorí, čiže vydáva svedectvo o Božom slove (2,17; 4,2), o evanjeliu (4,4) a o Ježišovi Kristovi ako Pánovi (4,5)¹⁰⁶.

V druhom prípade, kde Pavol cituje zo žalmu, predstavuje dôležitú terminológiu, ktorá sa týka „spravodlivosti“ a jej praktického významu v živote veriacich (porov. 3,9; 5,21; 6,7; 11,15).

2 Kor 9,9: αθώς γέγραπται· ἔσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. (*ako je napísané: Rozsýpal, dával chudobným, jeho spravodlivosť trvá naveky.* [SEP])

LXX Ž 111,9: ἔσκόρπισεν ἔδωκεν τοῖς πένησιν ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ κέρασ αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ (Ž 112,9: **Štedro dáva chudobným, jeho spravodlivosť bude trvať navždy, jeho moc slávne vynikne.** [SEP])

Predmetný žalm vydáva svedectvo o Božej spravodlivosti, ktorá sa zjavila v obdarovaní chudobných, pričom žalmista zdôrazňuje, že Božia spravodlivosť trvá naveky¹⁰⁷. Pavol na tomto mieste Božiu spravodlivosť interpretuje vo význame Božej lojality voči zmluve, ktorú uzavrel s Izraelom, a Božej vernosti svojmu ľudu. Keďže Boh je mocný, spravodlivý a verný

¹⁰⁵ P. W. Barnett v tejto súvislosti správne poznamenáva, že na tomto mieste, ako aj na ďalších miestach, kde Pavol obhajuje svoje apoštolstvo (2,14–7,4, s výnimkou 3,12–18 a 4,14.16–5,10; 5,18a.21) sa plurál vzťahuje na samotného Pavla. Porov. BARNETT, *The Second Epistle to the Corinthians*, 241, pozn. 12.

¹⁰⁶ Porov. BARNETT, *The Second Epistle to the Corinthians*, 241, vrátane pozn. 13.14.

¹⁰⁷ Znamená to, že subjektom tohto výroku je Boh, čo dokladá aj kontext prvej časti nasledujúceho verša. P. W. Barnett poznamenáva, že v predošlom 110. žalme (LXX) je to Pán, ktorý je subjektom spravodlivosti, ktorá trvá naveky (LXX Ž 110,3) a ktorý dal pokrm tým, čo majú pred ním bázeň (v. 5). Ako P. W. Barnett správne poznamenáva, je pravdepodobné, že Pavol tieto dva žalmy prepojil spôsobom, že sa drží znenia Ž 111 (LXX), ktorý však interpretuje v kontexte Ž 110 (LXX). BARNETT, *The Second Epistle to the Corinthians*, 440, pozn. 26.

naveky, veriaci majú slobodne a dobrovoľne preukazovať štedrosť voči iným¹⁰⁸.

V Liste Galaťanom sa nachádza iba jeden náznak, respektíve zmienka, ktorá môže vychádzať zo starozmluvného žalmu (Ž 143,2 [LXX 142,2]), avšak vo veľmi dôležitom antitetickom výroku, ktorého obsahom sú kľúčové slová Pavlovho učenia o ospravedlnení.

Gal 2,16: εἰδότες [ὅ]τι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, ὅτι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ. (...*však vieme, že človek nie je ospravedlnený zo skutkov podľa zákona, ale iba vierou v Krista Ježiša. Aj my sme uverili v Ježiša Krista, aby sme boli ospravedlnení z viery v Krista, a nie zo skutkov podľa zákona, lebo zo skutkov podľa zákona nebude nikto ospravedlnený.* [SEP])

Ž 143,2 (LXX Ž 142,2): αἰ μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν (*Nesúd' sa so svojím služobníkom; ved' pred tebou nikto zo živých nie je spravodlivý.* [SEP])

Tento verš je súčasťou širšej sekcie (2,15-21), ktorá nadväzuje na autobiografickú časť listu (1,11-2,14), v rámci ktorej Pavol retrospektívne predstavuje zásadné fázy svojho života: kľúčovú udalosť Božieho zjavenia a povolanie stať sa apoštolom pohanov (1,11-17), návštevu Kéfasa (Petra) v Jeruzaleme (1,18-24), apoštolské stretnutie v Jeruzaleme (2,1-10), až po incident v sýrskej Antiochii¹⁰⁹, kde dochádza ku konfliktu medzi Pavlom

¹⁰⁸ Porov. BARNETT, *The Second Epistle to the Corinthians*, 440, vrátane poznámok 26.27.

¹⁰⁹ Predmetom tohto incidentu bola zmena správania niektorých židokresťanov, vrátane Petra a Barnabáša, po príchode skupiny kresťanov pravdepodobne z Jeruzalema (τινας ἀπὸ Ἰακώβου), dôvodom ktorej bol podľa Pavla (Gal 2,12) strach zo zástancov obriezky (...φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς). K udalosti došlo pravdepodobne krátko po Jeruzalemskom koncile a Pavol sa k nej teraz vracia v liste, v rámci ktorého zásadným spôsobom obhajuje svoju misijnú stratégiu medzi pohanmi. M. D. Nanos prekladá toto slovné spojenie ako „for circumcision“, pričom vysvetľuje, odvolávajúc sa aj na P. S. Camerona, že tento preklad (dosl. „tí z obriezky“) zdôrazňuje použitú predložku ἐκ. Ňou sa Pavol odvoláva na prívržencov skupiny v rámci raného kresťanstva, ktorí boli zástancami obriezky pohanov (Nežidov) v Galácii. Z tohto dôvodu preferuje preklad tohto slovného spojenia ako „for circumcision“. Porov. CAMERON, *Galatians 2.11-14*, 140; NANOS, *The Irony of Galatians*, 153. K téme incidentu v Antiochii porov. DUNN, *The*

a Petrom (2,11-21)¹¹⁰. V pozadí všetkých udalostí je centrálna téma listu – zápas o evanjelium, v podobe a chápaní, ako ho Pavol prijal a zvestoval kresťanom v Galácii. V tomto liste, podobne ako v Liste Rimanom¹¹¹ sa do popredia dostáva práve téma univerzálneho rozmeru spásy, avšak rovnako aj paradox vzťahu zákona (Tóry) a viery, vrátane učenia o ospravedlnení¹¹². Sú to práve kapitoly 2 a 3, ktoré zohrávajú významnú úlohu v súčasnej diskusii o Pavlovom učení o ospravedlnení¹¹³. Kľúčovými pre odbornú diskusiu sú tu predovšetkým frázy „skutky zákona“ (τὰ ἔργα τοῦ νόμου), ospravedlnenie (δικαιῶ, δικαιῶν), spravodlivosť (δικαιοσύνη), viera (v) Krista (πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ)¹¹⁴. Predmetný verš (v. 16) spolu s predchádzajúcim veršom tvoria jeden súvislý výrok, ktorý, ako poznamenáva Martinus C. De Boer, je kľúčový pre interpretáciu celého listu¹¹⁵. V tomto prípade nie je jednoznačné, do akej

---

Incident at Antioch, 199-234.

¹¹⁰ Bližšie k exegéze týchto častí porov. DE BOER, *Galatians*, 72-138.

¹¹¹ List Galaťanom mohol byť napísaný približne šesť až sedem rokov po tomto incidente, nie dlho pred napísaním Listu Rimanom. Porov. LAMBRECHT, Paul's reasoning in Galatians 2:11-21, 53. Uvedené podľa ÁBEL, Paradoxy apoštola Pavla, 107, vrátane pozn. 54.

¹¹² Ide o polemiku s takzvanými judaizátormi (kresťanmi zo židovstva) o pravú formu kresťanskej viery a života. V súvislosti s činnosťou takzvaných judaizátorov zohráva kľúčovú úlohu pojem ἰουδαΐζειν (dosl. „judaizovať“). Týmto slovesom sa označuje fenomén špecifického spôsobu života pohanov (Nežidov) v súlade s Tórou, konkrétne dodržiavanie niektorých komponentov Mojžišovho zákona bez úplného prestúpenia k židovstvu. Porov. MURRAY, *Playing a Jewish Game*, 29-41, zvlášť 32. Uvedené podľa ÁBEL, Paradoxy apoštola Pavla, 107, vrátane pozn. 53.

¹¹³ M. Silva v tejto súvislosti poznamenal, že práve tieto dve kapitoly, zvlášť časť 2,15 a 3,25, zohrávajú centrálnu úlohu v tejto diskusii, a aj len zbežná známosť o rozsahu odbornej literatúry k tejto téme za obdobie posledného štvrtstoročia zreteľne poukazuje na skutočnosť, že aj toto veľké množstvo iba sotva postačuje na to, aby sme sa mohli zaoberať každým dôležitým aspektom tejto diskusie a polemiky, ktorú so sebou prináša. Porov. SILVA, Faith Versus Works of Law in Galatians, 217.

¹¹⁴ Detailnejšie k týmto otázkam, ako aj k exegéze predmetnej časti Gal 2,15-21 porov. DE BOER, *Galatians*, 139-165; LONGENECKER, *Galatians*, 80-96.; DUNN, *Jesus, Paul and the Law*, 188-196.208; DUNN, The Theology of Galatians, 173-192; DUNN, Echoes of Intra-Jewish Polemic, 227-245; DUNN, Noch einmal “Works of the Law”, 413-428; MARTYN, *Galatians*, 263-275. K Listu Galaťanom v širšom kontexte, ako aj v jednotlivých čiastkových otázkach a problémoch porov. NANOS, *The Irony of Galatians*, 2002; NANOS, *The Galatians Debate*, 2003.

¹¹⁵ DE BOER, *Galatians*, 141.

miery a či vôbec, išlo Pavlovi pri písaní týchto slov o doslovný význam predmetného žalmu 142,2 (LXX). Pravdepodobnejšie je, že Pavlovým zámerom nebolo podporiť svoju argumentáciu priamym citátom z Písma, pretože jeho oponenti (judaizátori) dobre poznali tento žalm a jeho význam, čo by mohlo viesť z ich strany k oprávnenej námietke proti spôsobu, akým by ho Pavol na tomto mieste použil¹¹⁶. Pavol tieto slová jednoducho inkorporoval do deklaratívneho výroku, ktorým argumentuje v prospech „pravdy evanjelia“, aby túto pravdu s plnou vážnosťou a dôrazom deklaroval¹¹⁷. Otázkou tiež ostáva, či tu ide o priamy citát všeobecne známej vieroučnej formuly alebo o Pavlove vlastné originálne slová¹¹⁸.

Napriek všetkým nejasnostiam možno povedať, že Pavol tu opäť poukazuje na univerzálny význam Božej spravodlivosti, ktorá je vyjadrením jeho milosti a ktorá sa zjavila jedinečným spôsobom v udalosti a diele Ježiša Krista a ponúka sa všetkým bez rozdielu, zvlášť pokiaľ ide o jej dôsledky pre život a spásu pohanov (Nežidov). Ten presahuje všetky partikulárne obmedzenia, respektíve prekážky vlastnej (súdobej židovskej) náboženskej tradície, konkrétne všetky takzvané vymedzovacie znaky židovstva (skutky

---

¹¹⁶ M. C. De Boer v tejto súvislosti poznamenáva: “The cited formula assumes that *before and apart from Christ*, ‘someone [a Jew or an Israelite] is justified [*dikaioutai*]’ by God purely ‘on the basis of observing the law.’ The imagery behind the verb is that of a lawcourt in which God functions as a judge, as in Ps 142:2 LXX (143:2E), whose language Paul borrows in v. 16c, as we saw in the previous paragraph (cf. LXX: Mic 7:9; Isa 43:9; 43:26; 50:8; 53:11). The term ‘justify’ is thus forensic, or judicial: The person who observes the law is justified, or approved, by God – declared to be righteous, to be in the right.” M. C. De Boer zároveň dodáva, že toto sloveso, podobne ako aj odvodené podstatné meno *dikaiosynē*, má celý rad významov (porov. LSJ, 429; BDAG, 247-249), pričom spôsob, akým Pavol používa časť Ž 142,2 (LXX), je zároveň kľúčom k významu, ktorý má toto sloveso v danom kontexte. Porov. DE BOER, *Galatians*, 152-153, vrátane pozn. 225.154-156. Pre dôkladnú komparatívnu štúdiu δικαί- skupiny termínov v židovskej literatúre obdobia Druhého chrámu porov. VANLANDINGHAM, *Judgment & Justification in early Judaism and the Apostle Paul*, 246-332.

¹¹⁷ Porov. DE BOER, *Galatians*, 152, vrátane pozn. 224.

¹¹⁸ M. C. De Boer zastáva názor, že tu ide o takúto formulu, ktorej obsah bol známy. Na podporu tohto tvrdenia uvádza 5 dôvodov. Porov. DE BOER, *Galatians*, 143-145. Oproti tomu L. J. Martyn argumentuje, že autorom troch záporných výrokov v 2,16 je Pavol, pričom tretí z nich preberá zo Ž 142,2 (LXX). Porov. MARTYN, *Galatians*, 264, pozn. 158.

zákona ako „a boundary marker those within the law“¹¹⁹) chápané ako nevyhnutnú súčasť podmienok zmluvného vzťahu s Hospodinom. Viera je preto pre Pavla rozhodujúcim základom, pretože táto Božia milosť sa realizuje spôsobom, ktorý na strane človeka vyžaduje plnú dôveru. Boží zámer sa uskutočňuje univerzálne, presahuje tak hranice Izraela ako zmluvného národa (covenantal nomism) a zásadným spôsobom prehodnocuje hranice v rámci ľudského spoločenstva (Gal 3,6-9.26-29)¹²⁰.

Záverečné zhrnutie

Predošlá analýza použitia starozmluvných žalmov v rámci jednotlivých častí Pavlových listov zreteľne ukazuje, že Pavol vychádza zo základov intertestamentárneho judaizmu aj pokiaľ ide o význam a použitie žalmovej literatúry v tomto období. Ako sme uviedli v stručnej charakteristike modlitebnej a žalmovej literatúry v uvedenom období na konci prvej časti štúdie, tieto texty reflektujú na klasické biblické texty, ktoré vypovedajú o zmluvnom vzťahu Boha s Izraelom, s cieľom porozumieť a napraviť, respektíve odčiniť prítomné utrpenie a dôsledky exilového obdobia. Dôležitým motívom modlitebných a žalmových textov je Božia spravodlivosť. Tento

¹¹⁹ Pod skutkami zákona možno právom rozumieť v prvom rade to, čo Židov viditeľne, ale predovšetkým spôsobom života odlišuje od ostatných národov: obriezka, sviatky, kóšer predpisy. „Skutky zákona“ tak predstavujú odlišný model náboženstva a spôsobu života, ktorý bol vyžadovaný od tých, ktorí boli týmito vymedzovacími znakmi „označení“.

¹²⁰ M. D. Nanos v tejto súvislosti argumentuje, že to neznamená zrušenie akýchkoľvek hraníc, či odlišností medzi Židmi a Nežidmi, rovnako ani hraníc a odlišností v sociálnej oblasti. Títo pohania sa teraz stávajú potomkami Abraháma, nie prozelytmi, pričom stále ostávajú príslušníkmi svojich národov. Pavol teda ponecháva tieto odlišnosti v platnosti, ony sú súčasťou „starého veku“, avšak pre tých, kto sú v Kristovi a sú tak účastní „veku nového“, ktorý prichádza, pre nich sa ruší akákoľvek diskriminácia, ktorá s týmito kultúrno-spoločenskými odlišnosťami a hranicami súvisí (porov. Gal 3,26–4,7). Títo pohania sú tak povolaní k novej forme, respektíve spôsobu života ako „Boží spravodliví“. Stávajú sa tak spoločenstvom, ktoré Nanos charakterizuje ako „the equivalents of proselytes–righteous ones of God though not of Israel, of a new community creation consisting of Israel and the nations worshipping together–by the act of God in Christ. This is how he now calls them to live.“ Porov. NANOS, *The Irony of Galatians*, 99–100, vrátane pozn. 28 a 29.

dôraz je rozvíjaný predovšetkým deklarováním Božej nestrannosti v jeho súdoch, a to v protiklade voči vine na strane ľudí. Boh je súčasne milostivý a milosrdný, jeho súdy a tresty majú výchovnú funkciu. Boh je týmto spôsobom vyhlásený za spravodlivého, pretože akceptuje pokánie svojho ľudu, ako aj dobrovoľné podrobenie sa jeho výchovným opatreniam, ktorých cieľom je očistiť ľud od hriechu. V týchto modlitebných textoch je kľúčovou myšlienka, že ľud prešiel fázou Božích výchovných opatrení a následne činil pokánie. Boh je teda ten, kto vždy koná v súlade s vlastnými zaslúbeniami danými Izraelu v Lv 26,40-45.

Pavol používa jednotlivé žalmy spôsobom, ktorý je vlastný súdobej židovskej exegéze. Nejde mu o historický význam, aj keď prirodzene Pavol historický kontext v širšom zmysle vždy berie do úvahy, pretože Písmo vždy a všade svedčí o Božej spravodlivosti a milosti v dejinách, ktoré sa tak stávajú dejinami spásy. Čo tu Pavol zdôrazňuje primárne a predovšetkým, že tieto texty mu slúžia ako dôkaz Písmom pre argumentáciu v zásadnej otázke: do akej miery a s akým zámerom sa realizuje Božia spravodlivosť v dejinách? Pavol sa vďačne ujíma motívu Božej nestrannosti a milosrdenstva, ktorý je častým prvkom starozmluvných žalmov a na ktorom zakladá svoje argumenty v prospech univerzálneho rozmeru spásy. Božia spravodlivosť a milosrdenstvo sa realizujú vo svete s cieľom zahrnúť ňou každého človeka. Prekračujú tak hranice zmluvného vzťahu s Izraelom, aby sa dostali ku všetkým národom, aj k Nežidom. Inými slovami, podľa Pavla tento Boží zámer spasit' ľudstvo v Kristovi bol vždy súčasťou zmluvného vzťahu s Izraelom. „Celý svet je totiž pod Božím hnevom, všetci zhrešili a nedostáva sa im Božej slávy“ (Rim 1,18–3,20). Ježiš Kristus – jeho život, dielo, smrť a vzkriesenie – sa tak pre Pavla stáva rozhodujúcou udalosťou v dejinách ľudstva (*kairos*), v ktorej sa naplňajú všetky Božie zaslúbenia dané Izraelu. Boh pripravil a „predstavil“ svetu jedinečnú obeť zmierenia v Kristovi (Rim 3,21-31) a tým umožnil svojmu ľudu naplniť svoje poslanie, stať sa svätým kňazstvom, svetlom všetkým národom, ktoré ukazuje na jediného Boha ako zdroj života a spásy. K tomu však dochádza paradoxne (porov. Rim 9–11) zvesťou o ukrižovanom a vzkriesenom Kristovi, ktorý je *telosom* zákona, aby sa Božia spravodlivosť dostala ku každému, kto Bohu verí a dôveruje (Rim 10,4). Je to práve List Rimanom, kde Pavol tieto zásadné teologické myšlienky rozvíja a na ich podporu používa aj jednotlivé žalmy, a to v najväčšom počte, pokiaľ ide o celý korpus Pavlovej zvesti.

Všetkými časťami Pavlových listov, kde apoštol na podporu svojej argumentácie používa aj žalmy, tak prechádza ako vodiaca niť centrálna myšlienka – univerzálny rozmer spásy. Pavol túto myšlienku kladie na prvé miesto svojej misijnej činnosti, v očakávaní skorej parúzie a konca tohto veku sa snaží získať pre evanjelium čo najviac ľudí, Židov i Nežidov. K tomu si berie na pomoc v čo najväčšom rozsahu Písmo, ktorým dokladá, že jeho zvesť evanjelia je súčasťou Božích zaslúbení daných Izraelu. Vrcholná fáza tohto obdobia – novozmluvná doba bola veľmi vhodná na realizovanie tohto zámeru. Komplexnosť a rôznorodosť židovskej náboženskej tradície v tomto období, formovaná predovšetkým apokalyptikou, vytvorila vhodný základ Pavlovej misijnej činnosti, priniesla však so sebou aj nové otázky a problémy, ktoré sú spojené s tým, že Pavlove očakávania blízkeho príchodu parúzie sa nenaplnili. Hlavné dôrazy a myšlienky žalmovej literatúry: oslava Božieho stvoriteľského diela, Božej moci, spravodlivosti a milosrdenstva, pokánie a prosba o pomoc a záchranu, dovolávanie sa Božej nestrannosti pri jeho súdoch a dobrovoľné kajúce prijatie výchovnej funkcie Božích súdov a trestu, to všetko je súčasťou Pavlovej zvesti, jeho argumentácie v prospech evanjelia, ktorú dokladá aj citátmi a odkazmi na žalmovú literatúru Starej zmluvy, ale aj deuterokanonickú literatúru, pričom všetky tieto aspekty sa tu posúvajú na vyššiu úroveň interpretácie v dôraze na univerzalizmus spásy.

Zoznam použitej literatúry

Edičná poznámka

Citáty z biblických kníh, ak nie je uvedené inak, vychádzajú zo slovenského ekumenického prekladu Biblie podľa *Biblia – slovenský ekumenický preklad – s deuterokanonickými knihami*, Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2007.

Skratky pseudoepigrafnej a apokryfnej, vrátane ostatnej pramennej literatúry, ak nie uvedené inak, sú uvedené podľa lexikónu HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, Bratislava: Don Bosco, ³1998.

Grécky text je citovaný podľa NESTLE – ALAND, *Novum Testamentum Graece*, 27. vydanie, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1995. Spracované s použitím BNM databázy: BUSHELL, Michael – ALETTI, Jean-Noel – GIENIUSZ, Andrzej: *BibleWorks*, Norfolk, 1991 – 2009, BibleWorks LLC, grécka morfológická databáza použitá v programe BibleWorks 8.

Grécky text zo Septuaginty je citovaný podľa RAHLFS, Alfred (ed.): *Septuaginta. Vetus Testamentum Graece iuxta LXX Interpretes*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979. Spracované s použitím BNM databázy: BUSHELL, Michael – ALETTI, Jean-Noel –

GIENIUSZ, Andrzej: *BibleWorks*, Norfolk, 1991–2009, BibleWorks LLC, grécka morfológická databáza použitá v programe BibleWorks 5 a 8.

Pramene, slovníky a lexikóny

- BAARS, Willem: *The Old Testament in Syriac According to the Peshitta Version*, Part 4, Vol. VI: Psalms of Solomon, Leiden: Brill, 1972.
- BAARS, Willem – SCHNEIDER, Heinrich: *The Old Testament in Syriac According to the Peshitta Version*, Part IV, fasc. 6: Prayer of Manasseh, Leiden: Brill, 1972.
- BAUER, Walter – ARNDT, William F. – GINGRICH, F. Wilbur – DANKER, Frederick W.: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago – London: The University Of Chicago Press, ³2000. (BDAG)
- Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokánonickými knihami*, Banská Bystrica – Bratislava: Slovenská biblická spoločnosť, 2007.
- DUPONT-SOMMER, André: *The Essene Writings from Qumran*. Translated by G. Vermes, Oxford: Blackwell, 1961.
- HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*, Bratislava: Don Bosco, ³1998.
- CHARLESWORTH, James H. (ed.): *The Old Testament Pseudepigrapha*, Volume II, Darton: Longman & Todd, 1983.
- NESTLE, Erwin – ALAND, Kurt (eds.): *Novum Testamentum Graece*, 27. Vydanie, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979–2001.
- QIMRON, Elisha – STRUGNEL, John: *Qumran Cave 4*, Vol. V: Miqsat Ma'ase ha-Torah (DJD 10), Oxford: Clarendon, 1994.
- RAHLFS, Alfred (ed.): *Septuaginta. Vetus Testamentum Graece iuxta LXX Interpretes*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
- KITTEL, Gerhard – FRIEDRICH, Gerhard (eds.): *Theological Dictionary of the New Testament*. Translated by G. W. Bromiley, 10 vols., Grand Rapids: Eerdmans, 1964–1976.
- LIDDEL, Henri G. – SCOTT, Robert – JONES, Henry S. – MCKENZIE, Roderick: *A Greek-English Lexikon. A New Edition Revised and Augmented. Revised supplement*, Oxford: Clarendon Press, 1996. (LSJ)
- LOHSE, Eduard (ed.): *Die Texte aus Qumran: Hebräisch und Deutsch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ²1971.
- SEGERT, Stanislav – ŘEHÁK, Robert – BAŽANTOVÁ, Šárka (tr.): *Rukopisy od Mrtvého moře: hebrejsko-česky* (Knihovna antické tradice), Svazek 4, Praha: OIKOYMENH, 2007.
- VERMES, Geza: *The Dead Sea Scrolls in English*, Harmondsworth: Penguin, ²1975.

Ostatná literatúra

- ABEGG, M. Paul: “Works of the Law” and MMT, *BAR* 20.6 (1994) 52-55.
- ÁBEL, František: Paradoxy apoštola Pavla. In: František Ábel et al. (ed.): *Univerzalizmus a prekonávanie náboženských rozdielov v Pavlových textoch*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta, 2011, 93-121.

- ÁBEL, František: Tois pasin gegona panta – paradoxy Pavlovej misie v multikultúrnej spoločnosti (1 K 9, 19-23). In: František Ábel (ed.): *Pavlova misia a multikultúrna spoločnosť*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 14.–15. októbra 2010 v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0107/10 s názvom Corpus Paulinum ako paradigma medzináboženského dialógu v multikultúrnej spoločnosti. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta, 2010, 77-93.
- ÁBEL, František: Zástoj svedomia v kontexte zvesti apoštola Pavla a jeho aktuálny význam pre rozvoj osoby a spoločnosti. In: *Špecifické aspekty svedomia v perspektíve rozvoja osoby a spoločnosti*. Zborník z vedeckej konferencie konanej 9. októbra 2008 v Nitre, organizovanej Katedrou morálnej teológie a Katedrou biblických vied. Bratislava – Nitra: Univerzita Komenského v Bratislave, RKCMBF – Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre, 2008, 14-24.
- BAILLET, Maurice: Paroles des Luminaries. In: Maurice Baillet: *Qumrân grotte 4,III (4Q482 – 4Q520) (DJD 7)*, Oxford: Clarendon, 1982, 137-175.
- BARRETT, Charles K.: *A Commentary on the Epistle to the Romans* (HNTC), San Francisco: Harper & Row, 1957.
- BARNETT, Paul W.: *The Second Epistle to the Corinthians*, Grand Rapids: Eerdmans, 1997.
- BRUCE, Frederick F.: *1 and 2 Corinthians*. (New Century Bible Commentary), Grand Rapids: Eerdmans; London: Marshall, Morgan & Scott, 1971.
- CALVIN, John: *Commentaries on the Epistle of Paul the Apostle to the Romans*. Trans. and ed. John Owen, Grand Rapids: Eerdmans, 1947.
- CAMERON, Peter S.: An Excercise in Translation: Galatians 2.11-14, *Bible Translator* 40 (1/1989) 135-145.
- CRANFIELD, Charles E. B.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*. 2 vols. (ICC), Edinburgh: T & T Clark, 1975, 1979.
- CRANFIELD, Charles E. B.: *Romans. A Shorter Commentary*, Edinburgh: T & T Clark, 1985.
- DE BOER, Martinus C.: *Galatians, A Commentary* (New Testament Library), Louisville, Louisville – Kentucky: Westminster John Knox Press, 2011.
- DODD, Charles H.: *The Epistle of Paul to the Romans*, London: Hodder & Stoughton, 1932 (rev. ed., Fontana Books; London: Collins, 1959).
- DUNN, James D. G.: *Jesus, Paul and the Law. Studies in Mark and Galatians*, London: SPCK, 1990.
- DUNN, James D. G.: *Romans, Vol. I: Romans 1–8*. (WBC 38A), Dallas Tex: Word Books, 1991.
- DUNN, James D. G.: *Romans. Vol. II: Romans 9–16*. (WBC 38B), Dallas, TEX : Word Books, 1988.
- DUNN, James D. G.: The Incident at Antioch (Gal 2:11-18). In: Mark D. Nanos (ed.): *The Galatians Debate. Contemporary Issues In Rhetorical And Historical Interpretation*, Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2002, 199-234.
- DUNN, James D. G.: *The New Perspective on Paul*. Revised edition, Grand Rapids: Eerdmans, 2008.
- DUNN, James D. G.: *The Theology of Paul the Apostle*, Grand Rapids: Eerdmans, 2006.
- FALK, Daniel K.: Psalms and Prayers. In: Donald A. Carson – Peter T. O'Brien – Mark A. Seifrid (eds.): *Justification and Variegated Nomism*. Volume I: The Complexities of second Temple Judaism, Tübingen: Mohr Siebeck, 2001, 7-56.

- FALK, Daniel K.: *Daily, Sabbath, and Festival Prayers*, Leiden: Brill, 1998, 59-94.
- FALK, Daniel K.: 4Q393: *A Communal Confession*, *JJS* 45 (1994) 199-207.
- FALK, Daniel K.: Biblical Adaptation in 4Q392 Works of God and 4Q393 Communal Confession. In: Donald W. Parry – Eugene Ulrich (eds.): *The Provo International Conference on the Dead Sea Scrolls. Technological Innovations, New Texts, and Reformulated Issues*, Leiden: Brill, 1999, 126-146.
- FALK, Daniel K.: 4Q393: Communal Confession. In: Magen Broshi et al. (ed.): *Poetical and Liturgical texts, Part 2* (DJD 29), Oxford: Clarendon, 1999, 45-61.
- FEE, Gordon D.: *The First Epistle to the Corinthians* (NICNT), Grand Rapids: Eerdmans, 1987.
- FITZMYER, Joseph A.: *First Corinthians. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Yale Bible), Vol. 32, New Haven – London: Yale University Press, 2008.
- FITZMYER, Joseph A.: *Romans. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 33), New York: Doubleday, 1993.
- FLUSSER, David: Psalms, Hymns and Prayers. In: Michael E. Stone: *Jewish Writings of the Second Temple Period. Apocrypha, Pseudoepigrapha, Qumran Sectarian Writings, Philo, Josephus* (CRINT 2.2), Assen: Van Gorcum, 1984, 551-577.
- FORD, Josephine M.: The First Epistle to the Corinthians or the First Epistle to the Hebrews, *CBQ* 28 (1966) 402-416.
- FREED, Edwin D.: *Apostle Paul and His Letters*, London: Equinox Publishing, 2005.
- GABRIŠ, Karol: *Apokryfy. Mimokanonické (deuterokanonické) spisy Starej zmluvy podľa Septuaginty*, Bratislava: Vesna, 1990.
- GODET, Frederick L.: *Commentary on Romans*, reprint. Grand Rapids: Kregel Publications, 1977.
- GRAY, George B.: The Psalms of Solomon. In: Robert H. Charles (ed.): *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, Vol. II, Oxford: Clarendon, 1913, 625-652.
- HARDING, Mark: The Lord's Prayer and Other Prayer Texts of the Greco-Roman Era: A Bibliography. In: James H. Charlesworth – Mark Harding – Mark Ch. Kiley (eds.): *The Lord's Prayer and Other Prayer Texts from the Greco-Roman Era*, Valley Forge: Trinity Press, 1994, 103-274.
- HEILIGENTHAL, Roman: *Werke als Zeugen. Untersuchungen zur Bedeutung der menschlichen Taten im Frühjudentum, neuen Testament und Frühchristentum* (WUNT 2.9), Tübingen: Mohr Siebeck, 1983.
- HOLM-NIELSEN, Svend: *Die Psalmen Salomos. Jüdische Schriften aus Hellenistisch-Römischer Zeit 4.2*, Gütersloh: Mohn, 1977, 51-112.
- HUBY, Joseph: *Saint Paul: Épître aux Romains: Traduction et commentaire* (VS 10), Paris: Beauchesne, 1957.
- CHARLESWORTH, James H.: Jewish Hymns, Odes, and Prayers (ca. 167 B.C.E.–135 C.E.). In: Robert A. Kraft – George W. E. Nickelsburg (eds.): *Early Judaism and Its Modern Interpreters* (The Bible and its Modern Interpreters), Philadelphia: Fortress Press, 1986, 411-436.
- CHARLESWORTH, James H.: A Prolegomenon to a New Study of the Jewish Background of the Hymns and Prayers in the New Testament, *JJS* 33 (1982) 265-285.
- CHARLESWORTH, James H.: *The Pseudepigrapha and Modern* (Society of Biblical Literature. Septuagint and Cognate Studies 7), Missoula: Scholars Press, 1981.

- CHARLESWORTH, James H.: Psalms of Solomon. In: *The Pseudepigrapha and Modern Research with a Supplement* (Society of Biblical Literature. Septuagint and Cognate Studies 7), Chico: Scholars, 1981, 195-197.303-304.
- CHAZON, Esther G.: *A Liturgical Document from Qumran and Its Implications. 'Words of the Luminaries' (4QDibHam)* [Hebrew] (PhD. Dissertation), Jerusalem: Hebrew University, 1991.
- CHAZON, Esther G.: Prayers from Qumran: Issues and Methods. In: Eugene H. Lovering (ed.): *SBL 1993 Seminar Papers*. Atlanta: Scholars, 1993, 758-772.
- JÜLICHER, Adolf: *Der Brief an die Römer* (SNT 2), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1917.
- KÄSEMANN, Ernst: *Commentary on Romans*, Grand Rapids: Eerdmans, 1980.
- KILEY, Mark et al. (ed.): *Prayer from Alexander to Constantine: A Critical Anthology*, London: Routledge, 1997.
- KOCH, Dietrich A.: *Die Schrift als Zeuge des Evangeliums. Untersuchungen zur Verwendung und zum Verständnis der Schrift bei Paulus* (BZHT 69), Tübingen: Mohr Siebeck, 1986.
- KÜHL, Ernst: *Der Brief des Paulus an die Römer*, Leipzig: Quelle & Meyer, 1913.
- LAMBRECHT, Jan: Paul's reasoning in Galatians 2:11–21. In: James D. G. Dunn (ed.): *Paul and the Mosaic Law*, Grand Rapids: Eerdmans, (1996) 2001, 53-74.
- LEENHARDT, Franz-J.: *L'Épître de saint Paul aux Romains* (CNT 6), Neuchâtel: Delachaux & Niestlé, 1957.
- LEENHARDT, Franz-J.: *The Epistle to the Romans: A Commentary*, London: Lutterworth, 1961.
- LICHTENBERGER, Hermann: The Understanding of the Torah in the Judaism of Paul's Day. In: James D. G. Dunn (ed.): *Paul and the Mosaic Law*, Grand Rapids: Eerdmans, [1996] 2001, 7-23.
- LONGENECKER, Richard N.: *Galatians* (WBC 41), Nashville – Dallas – Mexico City – Rio De Janeiro: Thomas Nelson, 1990.
- MAIER, Johann: *The Temple Scroll* (JSOTSupp 34), Sheffield: JSOT, 1985.
- MARLOWE, Michael D.: *Quotations of and Allusions to the Old Testament in the New Testament*, [online]. [cit. 2012-06-10]. Dostupné na internete: <http://www.bible-researcher.com/quote01.html>
- MARTINEZ, García – TIGCHELAAR, Eibert J. C. (eds.): *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, 2 vols., Leiden: Brill, 1997, 1998.
- MARTYN, Louis J.: *Galatians. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 33A), New York: Doubleday, 1997.
- MINEAR, Paul S.: *The Obedience of Faith: The Purposes of Paul in the Epistle to the Romans*, London: SCM, 1971.
- MOO, Douglas J.: "Law," "Works of the Law," and Legalism in Paul, *WTJ* 45 (1983) 73-100.
- MOO, Douglas J.: *The Epistle to the Romans* (NICNT), Grand Rapids: Eerdmans, 1996.
- MÜLLER, Karlheinz: *Anstoss und Gericht: Eine Studie zum jüdischen Hintergrund des paulinischen SkandalonBegriffs* (SANT 19), Munich: Kösel, 1969.
- MURRAY, Michele: *Playing a Jewish Game. Gentile Christian Judaizing in the First and Second Centuries CE* (Studies in Christianity and Judasim), Waterloo – Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2004.

- NANOS, Mark D. (ed.): *The Galatians Debate. Contemporary Issues In Rhetorical And Historical Interpretation*, [Peabody, MASS] : Hendrickson, 2002.
- NANOS, Mark D.: *The Irony of Galatians. Paul's Letter in First-Century Context*, Minneapolis: Fortress Press, 2002.
- OSSWALD, Eva: Das Gebet Manasses. Die fünf syrischen Psalmen. In: Eva Osswald – Adam Simon van der WOUDE: *Poetische Schriften (JSRZ, 4.1)*, Gütersloh: Gerd Mohn, 1974.
- OSTEN-SACKEN, Peter von der: *Römer 8 als Beispiel paulinischer Soteriologie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975.
- RYLE, Herbert E.: The Prayer of Manasses. In: Robert H. Charles (ed.): *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English with Introduction and Critical and Explanatory Notes to the Several Books*, Vol. I, Oxford: Clarendon Press, 1913, 612-624.
- RYLE, Herbert E. – JAMES, Montague R.: *Ψαλμοὶ Σολομῶντος: Psalms of the Pharisees, Commonly Called the Psalms of Solomon. The Text Newly Revised from All the MSS, Edited, with Introduction, English Translation, Notes, Appendix, and Indices*, Cambridge: University Press, 1891.
- SANDERS, Ed P.: *Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion*, Philadelphia: Fortress Press, 1977.
- SANDERS, Ed P.: The Covenant as a Soteriological Category and the Nature of Salvation in Palestinian and Hellenistic Judaism. In: Robert Hamerton-Kelly – Robin Scroggs, (eds.): *Jews, Greeks and Christians: religious cultures in Late antiquity: essays in honour of William David Davies*, Leiden: Brill, 1976, 22-24.
- SARASON, Richard S.: On the Use of Method in the Study of Jewish Liturgy. In: William S. Green (ed.): *Approaches to Ancient Judaism*, Vol. I: Theory and Practice (BJS 1), Missoula: Scholars Press, 1978, 97-172.
- SARASON, Richard S.: Recent developments in the Study of Jewish Liturgy. In: Jacob Neusner (ed.): *The Study of Ancient Judaism*, Vol. I: Mishnah, Midrash, Siddur, New York: KTAV, 1981, 180-187.
- SILVA, Moisés: Faith Versus Works of Law in Galatians. In: Donald A. Carson – Peter T. O'Brien – Mark A. Seifrid (eds.): *Justification and Variegated Nomism (WUNT 2. 140)*, Vol. II: The Paradoxes of Paul, Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, 217-248.
- SCHILLE, Gottfried: Die Liebe Gottes in Christus. Beobachtungen zu Rm 8 31-39, *ZNW* 59 (1968) 230-244.
- SCHLATTER, Adolf: *Gottes Gerechtigkeit*, Stuttgart: Calwer, 1959.
- SCHLIER, Heinrich: *Der Römerbrief: Kommentar (HTKNT 6)*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1977.
- SCHULLER, Eileen M.: Prayer, Hymnic and Liturgical Texts from Qumran. In: Eugene Ch. Ulrich – James C. VanderKam: *The Community of the Renewed Covenant: The Notre Dame Symposium on the Dead Sea Scrolls*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1994, 153-171.
- SCHÜRER, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.- A.D. 135). A New English Edition*, 3 vols., Edinburgh: T & T Clark, 1973 – 1978.
- STEMBERGER, Günter: *Talmud a midraš. Úvod do rabínské literatury. Z nemeckého originálu Einleitung in Talmud und Midrasch*, München: C. H. Beck, ⁸1992 preložil Petr Sláma, Praha: Vyšehrad, 1999.

- STOWERS, Stanley K.: Paul's Dialogue with a Fellow Jew in Romans 3:1-9, *CBQ* 46 (1984) 707-722.
- STRACK, Hermann L. – BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, Bd III: Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis, München: C. H. Beck, 1926.
- STUHLMACHER, Peter: *Paul's Letter to the Romans. A Commentary*, Louisville KY: Westminster John Knox, 1994.
- STUHLMACHER, Peter: The New Righteousness in the Proclamation of Jesus. In: Peter Stuhlmacher: *Reconciliation, Law, and Righteousness. Essays in Biblical Theology*, Philadelphia: Fortress, 1986.
- TRAFTON, Joseph L.: The Psalms of Solomon in Recent Research, *JSP* 12 (1994) 3-19.
- TRAFTON, Joseph L.: *The Syriac Version of the Psalms of Solomon. A Critical Evaluation* (SBLSDS 11), Atlanta, GA: Scholars Press, 1985.
- VANLANDINGHAM, Chris: *Judgment & Justification in early Judaism and the Apostle Paul*, Peabody Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2006.
- WALLACE, Richard – WYNNE, Williams: *Three Worlds of Paul of Tarsus*, London: Routledge, 1998.
- WERLINE, Rodney A.: *Penitential Prayer in Second Temple Judaism. The development of a Religious Institution* (SBL Early Judaism and its Literature 13), Atlanta, GA: Scholars Press, 1998.
- WILCKENS, Ulrich: *Der Brief an die Römer* (EKKNT), 3 vols., Neukirchen/Vluyn: Neukirchener and Zürich: Benziger, 1978–1981.
- WRIGHT, Robert B.: Psalms of Solomon. In: James H. Charlesworth (ed.): *The Old Testament Pseudepigrapha*. Vol. II: Expansions of the "Old Testament" and legends, wisdom and philosophical literature, prayers, Psalms, and odes, fragments of lost Judeo-Hellenistic works, New York: Doubleday, 1985, 639-670.
- ZERWICK, Max – GROSVENOR, Mary: *A Grammatical Analysis of the Greek NT*, Roma: Biblical Institute Press, 1996.

Zhrnutie

Medzi špecifiká života intertestamentárneho judaizmu patrí aj náboženská poézia – modlitby, ódy a žalmová literatúra. Tento druh literatúry vyjadruje vnútorný život veriaceho ľudu a je zároveň introspektívnou reflexiou udalostí, ktorým musel židovský národ v tomto období čeliť a vysporiadať sa s nimi vo vzťahu k základným aspektom svojej viery v jediného Boha a jeho zámeru v dejinách. O tom vydáva svedectvo aj zvesť apoštola Pavla, ktorý aj prostredníctvom žalmov argumentačne podporuje jednotlivé dôrazy zvesti evanjelia, zvlášť v hamartologických a soteriologických otázkach, vrátane existenciálneho významu evanjelia pre život človeka. Cieľom tejto štúdie je analýza a interpretácia hlavných dôrazov, ako aj významu použitia žalmovej literatúry vo zvesti apoštola Pavla, a to v kontexte ich významu pre život židovstva intertestamentárneho obdobia.

Summary

The religious poetry – such as prayers, odes, and Psalmic literature – is one of the specifics of the life of the Second Temple Judaism. This type of literature expresses the inner life of Jewish believers, while at the same time it is an introspective reflection of all the events with which Jewish nation of that time was confronted and had to settle with in relation to the basic aspects of its faith in the One God and God's purpose in history. This is also carried in the message of the Apostle Paul, who utilizes Psalms in order to support particular emphases of the Gospel, especially when it comes to hamartological and soteriological questions, including the existential significance of the Gospel for a human life. The goal of this study is to analyze and interpret the main emphases, as well as the importance of the use of the Psalmic literature in the context of Paul's writings in connection to the life of Second Temple Judaism.

František Ábel
Katedra Novej zmluvy
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Bartókova 8
811 02 BRATISLAVA, Slovensko
abel@fevth.uniba.sk

Contents

Treaties

<i>Gianni BARBIERO SDB</i>	
The Peaceful Messiah of Ps 110.....	47-71
<i>Frank-Lothar HOSSFELD</i>	
Stations of the History of Israel as throughout shaping of the Psalter	72-81
<i>Petr CHALUPA</i>	
New Song in the Book of Isaiah, in the Book of Psalms and in the Book of Revelation	82-95
<i>František ÁBEL</i>	
The Psalms in Paul's message in the Context of the Second Temple Judaism Complexities	96-141
Abstracts	142-146
Communications and references	147-150

Obsah

Štúdie

Gianni BARBIERO SDB Nenásilný Mesiáš v Ž 110	47-71
Frank-Lothar HOSSFELD Dejinné zastavenia Izraela ako ráz tiahnuci sa Žaltárom	72-81
Petr CHALUPA Nová píseň v knize Izajáš, v knize žalmů a v Jánově Zjevení	82-95
František ÁBEL Žalmy v Pavlovej zvesti v kontexte komplexít intertestamentárneho judaizmu	96-140
Abstrakty	141-145
Oznamy	146-149